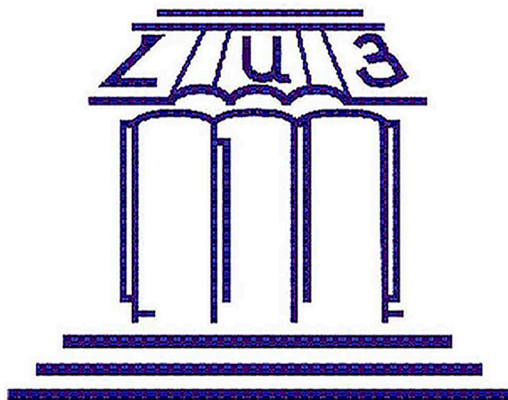

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց
Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Մտեղծագործական համայնքներ
նշ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) license.

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

ՏԷՐՈՋԸ ՀՐԱՇՔԸ ԿԵԱՆՔԻՍ ՄԷՋ

ԳՐԵՅ, ԱՌԵՏԱՐԱՆԻՉ
ՎԵՐ. Ս. Ն. ՇԱՆԼԵԱՆ

1926

ՆԻԻ ԵՕՐՔ

ԵԿԵՔ ԻՆՏԻ

ԲՈՂՈՐ ՅՈԳՆԱԾ ՈՒ ԲԵՌՆԱԻՈՐՈՒԱԾՆԵՐ

ԵՒ ԵՍ ՁԵՁ ՊԻՏԻ ՀԱՆԳՁԵՑՆԵՄ

Մասp. 11, 28:

ԱՆ ՈՐ ԻՆՏԻ ԿՈՒԳԱՅ

Բ Ն Ա Ի

ԴՈՒՐՍ ՊԻՏԻ ՁՀԱՆԵՄ

ՅՈՎՀ. 6. 37:

ՅԻՍՈՒՍ ԴՐԻՍՏՈՍ

ՆՈՅՆ Է

ԵՐԷԿ ՈՒ ԱՅՍՈՐ ԵՒ ՅԱԻԻՏԵԱՆՍ

Եբp. 13, 8:

ՏՊԱՐԱՆ — ՄԱՐԱՆԱԹԱ

ՀԱԼԷՊ

1900

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
LIBRARY

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
LIBRARY

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
LIBRARY

11-28029

1900

ՀԵՂԻՆԱԿԸ

ՅԱՌԱՋԱԲԱՆ

ԿԱՄ

ԻՆՉՈ՞Ւ ԱՅՍ ԳՐՔՈՅԿԸ

Այս հրատարակութիւնով կ'ուզենք որ Տերօքը անունը փառաւորուի: Կը հաւատանք որ Տերը այս պարզ պատմութիւնները պիտի գործածէ իր փառքին համար:

- (1) Ապացուցանելով թէ, սկար եւ աննշան միջոցներով ալ կրնայ գործել: Ա. Կորն. 1. 25—29:
 - (2) Յուցադրելով թէ, իր զօրութիւնը, սերը եւ ներգործութիւնը նոյնն է երեկ, այսօր եւ յաւիտեան: Եբր. 13. 8:
 - (3) Փաստելով թէ, ան որ իրեն կուգայ եւ կը հաւատայ, բնաւ չը մերժուի, ինչ վիճակի մէջ ալ ըլլայ: Յովն. 6. 37:
 - (4) Տերը անկեղծաբար իրեն նուիրուողները միշտ պատրաստ է գործածելու, եւ կը գործածէ ալ, իր փառքին համար, երբ անպայման իրեն յանձնուած ըլլանք: Յովն. 14. 12:
- Գործողը Տերն է. մենք միայն միջոցներ ենք: Տերօքն է փառքը, պատիւը յաւիտեանս, եւ կուզենք որ Տերը փառաւորուի այս սկար միջոցով:

Զգուշացած ենք լեզուաբանական նոյն բացատրութիւններէ, բանաստեղծական եւ գրագիտական ասացումներէ, որ մի գուցէ նսեմացնենք իրական նշմարութիւնները:

Բոլոր պատմութիւնները իրական եւ պատմական պատահածներ են: Երբեմն պատմութիւնները շատ կրնանք եւ

Զէյթուն վերջի երեք քառորդ դարու մէջ պատմական քաղաք մը եղած է, պարծանք Հայութեան և զարմանք ընդհանրութեան, իր քաջութեամբ, հերոսութեամբ և ազգասիրութեամբ: Զէյթուն՝ տասը հազար բնակչութեամբ բողոքովին Հայաբնակ պզտիկ գիւղաքաղաք մըն էր: Ժողովուրդէն ընդհանրապէս, թէպէտ աղքատ, բայց քաջ, անվեհեր և ժրաջան էր: Բնակավայրին լեռնային և անառիկ գիրքը՝ ժողովուրդին թէ նւթական, և թէ բարոյական կեանքին վրայ մեծ ազդեցութիւն թողուցած է: Զէյթուն նշանաւոր էր, իր պատերազմներուն և յաղթութեան մէջ: 39 անգամ պատերազմ և ընդհարում ունեցած էր Զէրքէզներու, Թիւրքմէններու հրոսախմբաց, և կազմակերպեալ զօրագնդաց հետ, և առանց բացառութեան ամէնուն մէջ յաղթող հանդիսացած էր: Կրօնական տեսակետով նաև օրինակելի գիրք մը ունեցած է Զէյթուն: Այդչափ պզտիկ քաղաքի մը մէջ վեց հատ եկեղեցի կար, և վեցն ալ լեփ լեցուն կ'ըլլային խուռն բազմութիւնով մը, ամէն առտու և իրիկուն: Թէպէտ յարանուանական հակառակութիւններ և բուռն վիճաբանութիւններ պակաս չէին, բայց պատերազմի ժամանակ, անոնք մէկ սիրտ և մէկ մարմին ըլլալով կը կռուէին, պաշտպանելով ազգը և հայրենիքը: 1915 ի համեւնոյական պատերազմը շատ մեծ ոճիրներ գործեց, բայց ինծի կողմայ թէ, ամենամեծ ոճիրներէն մէկն է, զնշանցումը Զէյթունի: Զէյթուն ոչ ևս է . . . :

Ծ Ն Ո Ղ Ք Ս

Ե Ի

ՆԱԽՆԱԿԱՆ ԿՐԹՈՒԹԻՒՆՍ

1885, Ապրիլ 20 ին ծնած եմ Զէյթունի մէջ: Հայրս՝ Նազարէթ, պատմութեան հմուտ և ազգասէր մ'ըլլալով, Սանատրուկ կը կոչէ իր երկրորդ զաւակին անունը: Նա սկիզբը, հակառակելով միսիոնարաց նոր վարդապետութեան, վերջը կ'ընդունի Աւետարանական եկեղեցին, ինչպէս հօրեղբայրս Աւետիս աղա Շանլեանը: Մայրս Վարդեր, փոքրիկ հասակին մէջ, Մարաշ զրկուած, և իր կրթութիւնը առած էր Միս Քաֆիւնկի դպրոցին մէջ, և անկէ ընթացաւ արտ ըլլալով վարժուհի եղած էր Զէյթունի մէջ: Վարդեր, տարի մը վերջ կ'ամուսնանայ Նազարէթ Շանլեանի հետ: Այսպէս ես մեծցայ կրօնական տաքուկ մթնոլորտի մը մէջ: Մայրս կիրականօրեայ դպրոցին մէջ ուսուցչուհի, և հայրս՝ եկեղեցւոյ մէջ երկայն տարիներ հոգաբարձու, խորհրդական և սարկաւազի պաշտօնը կը վարէր: Հազիւ թէ տասն և մէկ տարեկան էի, աղէկ կը յիշեմ, որ մը ծնողքս զիս առաւ և մեր տանը մօտ քարակոյտի մը վրայ հանելով ծնկառօք աշօթեցին ձեռքերնին զխուս դրած, զիս նուիրելով Տէրոջը, ինչպէս Աննան նուիրեց Սամուէլը: Նոյն տարուան աշուն էր, հայրս զիս առաւ և Մարաշ տարաւ, և Ակադեմի ըստած միսիոնարաց դպրոցը դրաւ: Ես լաւ հասկցած էի որ ծնողքիս նպատակն էր տեսնել զիս հոգևոր պաշտօնեայ մը ապագային: Ես ալ կը փափաքէի: Զորս տարի Մարաշու մէջ կարդալով ընթացաւ արտ եղայ դպրոցէն, և յաջորդ տարին Սլավոնական վարժապետութիւն ըրի: 1902, Սեպտեմբերին Այնթապու Կեդր. Թիւրքիոյ Գոլէճը գացի: Հոս էր որ Տէրը Սանատրուկը ձեռքը առաւ, փոխեց, և նոր մարդ մը ըրաւ: Փա՛ռք Անոր անունն:

«ՓՆՏՈՒԵՑԷՔ, ԵՒ ՊԻՏԻ ԳՏՆԷՔ»

Պզտիկ հասակիս մէջ Սուրբ Գիրքը կարդալ սկսած էի: Երբ ութը տարեկան էի, կրնայի սահուն կերպով կարդալ Աւետարանը: Վերջը սկսայ կանոնաւորապէս կարդալ Սուրբ Գիրքէն, ամէն առտու և իրիկուն երկու երկու գլուխ, և կիրակի օրերը ութը գլուխ կարդալով մէկ տարուան մէջ կը մնայէի բոլոր Ս. Գիրքը: Այսպէս մինչև 15 տարեկան հասակիս մէջ Ս. Գիրքը կարդացած եղայ եօթը անգամ:

Ուշագրութիւնս գրաւած էր Յովհ. 3.1—16 համարներուն մէջ մեր Տէրոջ Յիսուս Քրիստոսի խօսակցութիւնը Նիկիոգեմոսի հետ, նոր ծնունդի մասին: Ես ալ կը կրկնէի Նիկիոգեմոսի հետ, ըսելով, թէ ի՞նչպէս կարելի է նորէն ծնանիլ: Կ'ուզէի հասկնալ:

Դարձեալ Գործք Առաքելոց երկրորդ գլուխը ինծի համար հանելուկ մ'էր: Կը զարմանայի կարդալով, դարձեալ և դարձեալ, և բաղդատելով անձնական կեանքիս, և հաւաքական եկեղեցւոյ կեանքին հետ: Զէի կրնար հաշտեցնել, իմ տեսութիւնովս, թէ՛ ինչո՞ւ հիմա Սուրբ Հոգին այս բացատրուած կերպով և զօրութիւնով չը ներգործեր, և իրագործեր, մեր մէջ: Կ'ուզէի հասկնալ, կը փնտռէի, կը հարցնէի: Բայց գոհացուցիչ պատասխաններ չէի առներ:

Օր մը ծնողքիս հարցուցի, կարդալով վերոյիշեալ Իրկու հատուածները, թէ՛ «Ի՞նչ է ասոնց իմաստը, և թէ՛ կարելի բա՞ն է, այդ իրողութեան կրկնումը.— այսինքն, մարդս հիմա ալ կրնա՞յ նորէն ծնանիլ, և ի՞նչպէս: Հի՛մա ալ Սուրբ Հոգին կուգա՞յ, և եկած է, ու է մարդու կամ ժողովուրդի վրայ, ինչպէս որ հոս կը կարգանք որ անոնք Սուրբ Հոգիով լեցուեցան: Կ'ուզեմ որ ես ալ այդպէս Հոգիէն ծնանիմ, և Հոգիով լեցուիմ: Հայրի՛կ, ի՞նչ ընելու եմ, ի՞նչ է ճամբան»: Հայրս ուրախացաւ իմ հետաքրքրութեանս վրայ, և ըսաւ.— «Տըա՛ս, ես մասամբ զիտեմ այդ ճամբարտութիւնները իմ

կեանքիս մէջ, բայց չեմ կրնար բացատրել: Աւելի լաւ է որ վարժապետներուդ և պատուելիին հարցնես»:

Շատ համբերութիւն չունէի: Երբոր ամառուան վազանքը լմնացաւ, և դարձեալ Մարաշ գացի դպրոցը կարդալու, օր մը, վարժապետներուս մէկուն քովը գացի, և նոյն համարները բանալով կարդացի, և ըսի. «Վարժապետ, ես ալ, կ'ուզեմ նորէն ծնանիլ: Ես ալ, կ'ուզեմ Պէնտէկոստէ մը ունենալ, ի՞նչ է ճամբան»:

Անիկա ըսաւ, «Սանատրուկ, միտքդ ատանկ բաներով մի՛ յոգնեցներ, դուն արդէն բարի տղայ մըն ես: Չե՞ս գիտեր, բարքի մեջ ամենաբարձր նիշը առնողը դուն ես: Դուն ատանկ նոր ծնունդի և Հոգիի պէտք չունիս: Ատիկա անդգամ մեղաւոր մարդոց համար է»:

«Բայց, կարծեմ, վարժապետ, ես ալ կատարեալ չեմ»:

«Սանատրուկ», ըսաւ վարժապետս, «այդ բաները այլաբանական գրութիւններ են, մենք բառական չենք կրնար հասկնալ: Ասոնք խրատի համար գրուած են, ի՞նչալ են, մենք չենք կրնար հասնիլ անոնց»:

Այս պատասխանները զիս չը գոհացուցին: Յետոյ ուրիշ վարժապետներէս մէկուն դիմելով միւսնոյն հարցումները ուղղեցի կարգալով այն համարները, նոր ծնունդի և Սուրբ Հոգիով լեցուելու մասին: Յիշեալը ըսաւ, «Ես կը խորհիմ թէ այդ կարգացածներդ իրականութիւններ են, և անցեալ դարերու մէջ պատահած դէպքեր կրնան ըլլալ: Բայց հիմա չեն ըլլար, և ականաւելու չենք որ կրկնուին: Ինչպէս որ հին ժամանակները շատ մը հրաշքներ կ'ըլլային, բայց այսօր անոնք չեն ըլլար, վասնզի հրաշքի դարը անցած է: Սանատրուկ, ինչո՞ւ ատոնցմով կը մտահոգուիս: Եթէ Ս. Գիրքդ կարդաս, աղօթքդ ընես, արդէն Քրիստոսնեայ ես: Աստուծոյ Հոգին քու մէջդ է: Նորէն ծնանիլու պէտք չունիս»:

Բայց Յովհ. 3.7 համարը ինծի աւելի զօրաւոր կը հնչէր. «Պէտք է ձեզի նորէն ծնանիլ»: Զէի համոզուած այդ պատասխաններով: Երբ 13.8 համարը, «Յիսուս Քրիստոս նոյնն է, երէկ ու այժմ և յաւիտեան», խօսքերը

աւելի պերճախօս էին ինձ համար: Վերջին փորձը մնացած էր. ան ալ, դիմում ընել շարունակած եկեղեցիիս հովիւին: Ըրի ալ: Շաբաթ օր մը, առտու, գացի երէցին տունը: Երբոր պատուելին զիս տեսաւ սիրով ընդունեց: Եւ ըսաւ, «Սանատրուկ, ի՞նչպէս կրնամ օգնել քեզ»:

«Պատուելի, ըսի, մտքիս մէջ խնդիր մը կայ, որ զիս շատ անհանգիստ կ'ընէ: Վարժապետներէս երկուքին դիմում ըրի, անոնցմէ ամէն մէկը տեսակ մը մեկնութիւններ տուին, և ոչ մէկը կրցաւ միտքս և զգացումներս հանգարտեցնել: Հիմա այլայլած եմ: Քեզի եկայ որ շիտակ ճամբան ցուցնես: Եւ անոնց տիրանալուն կերպը մատնանշես»:

«Ի՞նչ է խնդիրը, դաւակ, ըսէ՛ տեսնեմ»: «Պատուելի, ես կ'ուզեմ նորէն ծնանիլ, և Սուրբ Հոգիով լեցուել, ինչպէս որ հին ժամանակները, երբոր Պէնտէկոստէի օրը եկաւ, բոլոր աշակերտները Սուրբ Հոգիով լեցուեցան: Գործք Առաքելոց երկրորդ գլխուն մէջ անանկ կը կարդանք: Եւ Յիսուս ալ նիկողեմոսին կ'ըսէ. «Պէտք է ձեզի նորէն ծնանիլ», Յովհաննու երրորդ գլխուն մէջ: Ահա աւետարանին սա երկու գլուխներուն մէջ եղած ճշմարտութիւններն են որ զիս անհանգիստ կ'ընեն: Որովհետեւ հոն պարզուած իրականութիւնները, այսինքն, նոր ծնունդը, և Պէնտէկոստէն, իմ կեանքիս մէջ չեն կրկնուած: Ոմանք կ'ըսեն թէ, այդ գրութիւնները այլաբանութիւն են: Ուրիշներ՝ ատոնց մօտաւ անցած է կ'ըսեն: Պատուելի դուն ի՞նչ կ'ըսես: Ես կ'ուզեմ փրկուիլ»:

Պատուելին ըսաւ. «Չաւակ, դուն շատ փոքր ես Աւետարանին այս խորունկ ճշմարտութիւնները հասկնալու: Քեզի պէս 14 տարեկան տղայ մը այս բաները չի կրնար ըմբռնել: Դուն պէտք է որ եկեղեցւոյ անդամ ըլլաս, և այն ատեն կամաց կամաց կրնաս հասկնալ այդ բաները: Մենք արդէն Աստուծոյ Հոգին ունինք, և Անոր եկեղեցիին անդամ ըլլալով, աւելի կը մեծնանք Քրիստոնէական կեանքին մէջ»:

Այս պատասխանը քիչ մը համոզիչ երեւցաւ ինծի, և ուղեքի այդ կերպի ալ փորձել: Ժամանակ չի կորսնցնելով

գացի քննութիւն տալու, հովիւին մէկ որոշած ատենը: Երէցը՝ երբեմն հաւատքի մասին հարցումներ ուղղելէն յետոյ ըսաւ, «Ի՞նչ մեղքեր ունիս որ կը տանջեն քեզ»:

Ատիկա տարօրինակ հարցում մըն էր ինծի: Եթէ հարցումը մեղքի արտաքին երևոյթներու մասին էր, մինչեւ այդ հասակս երբէք չէի հայհոյած, ոչ ալ ստած: Ուրիշը չէի խաբեր: Միշտ հնազանդ և բարի էի: Երբէք ծեծ չէի կերած, ոչ ալ պատժուած, ոչ ծնողքէս և ոչ ալ վարժապետներէս անհնազանդութեան կամ անառակութեան համար: Արդէն Գրիստոնեայ ընտանիքի մը մէջ մեծցած միշտ Ս. Գիրք կը կարդայի, և կ'աղօթէի, կ'երգէի, և ուրիշներուն կ'օգնէի, և չէի հասկնար թէ ի՞նչ ըսել է մեղք գործել: Ուստի ըսի, «Պատուելի, իմ հարցումս մեղքի վրայ չէ, նոր ծնունդի վրայ է»:

«Սանտրուկ,» ըսաւ երէցը, «անոնք որ երեւելի մեղք չեն գործեր, արդէն նոր ծնած են: Սուտ կը խօսի՞ս»:

«Ոչ»:

«Գէշ խօսքեր կը խօսի՞ս», (կը հայհոյե՞ս, ըսել կ'ուզէր):

«Ո՛չ»:

«Ընկերներդ չե՞ս խաբեր»:

«Ո՛չ»:

«Վարժապետիդ և դպրոցին կանոններուն հնազանդ ես»:

«Առանց բացառութեան»:

«Ապրիս տղաս, ուրեմն դուն արդէն Գրիստոնեայ ես. քննութիւնդ լմնցած է: Գալ կիրակի կէս օրէն վերջ հաղորդութեան արարողութիւնը պիտի կատարուի, և անկէ առաջ, եկեղեցւոյ նոր անդամներ պիտի ընդունուին հաւատոյ դաւանանքը կարդացուելով: Երբոր ըսեմ թէ, անոնք որ եկեղեցւոյ անդամ պիտի ընդունուին ոտքի թող ելլեն, դուն ալ անոնց հետ ոտքի կ'ելլես: Եւ վերջը հաղորդութեան կը մասնակցես: Շատ աղէկ, տղա՛ս, կրնաս երթալ»:

Այսպէս լաւ զգացումներով բաժնուեցայ: Բայց մըտքիս մէջ միշտ եւ ու զեւ մը կալ, կը հաշտէի ինքնիշխանս:

«Եթէ հաղորդութիւն աւնեմ, ալիքօք Սուրբ Հոգին առած կ'ըլլամ: Ես, ալիքս նոր ստեղծուած մը կ'ըլլամ: Բ կորն 5. 17: 25-ը որ հացը Անոր իրական մարմինն է, և գինին Անոր իրական արիւնը: Արդեօք ատոնց մասնակցելով ես ալ իրական Սուրբ Հոգիով լեցուած կ'ըլլամ: Բայց չե՞ որ շատերը կը մասնակցին և Սուրբ Հոգիով լեցուած չեն»: Կ'սպասէի անհամբեր կիրակի օրուան: Կ'ըսէի, «Այս կիրակին ինծի անմոռանալի օր մը պիտի ըլլայ, կամ՝ սպասածիս և ակնկալածիս պէս Ս. Հոգիով պիտի լեցուիմ, և կամ յուսահատ պիտի վերադառնամ»:

Վերջապէս եկաւ կիրակի օրը: Ամենէն առաջ եկեղեցի գացած և առջեւ նստած էի: Կ'սպասէի որ քարոզը շուտ լմնար: Լմնցած էր: Ոտքի վրայ ելայ ուրիշ մի քանիներու հետ: Հաւատոյ դաւանանքը կարդաց Պատուելին: Ապա մեր ուխտերը և խոստումները առաւ, թէ հաւատարիմ պիտի մնանք այս եկեղեցիին, ճանչնալով իբրեւ մեր հոգեւոր ընտանեկան յարկը, և պիտի աշխատինք անոր դարգացման ցվերջ: Ժողովուրդը եռանդով ընդունեցին եկեղեցւոյ անդամները: Բայց ես կ'սպասէի հաղորդութեան սեղանին: Քիչ վերջ աղօթքով մատակարարուեցաւ հացը: Դողդոջուն ձեռքերով երկնցայ, ճաշակեցի, կարծելով թէ, Ս. Հոգին է որ կ'առնեմ: Սպասեցի, որ բան մը պիտի ըլլամ: Բան մըն ալ չեղաւ: Ո՛հ, խաբուած էի: Գինիին դաւաթը դժուարաւ կրնայի բռնել, ձեռքերս կը դողդողալին: Բերանս տարի մեծ ակնկալութիւնով մը Սնոր արեանը նմոյշը եղող գինին, կարծելով թէ իմ մէջս մեծ փոփոխութիւն մը յառաջ պիտի բերէ: Զիս պիտի փրկէ: Ինծի նոր ծնունդ պիտի տայ, և Սուրբ Հոգիով լեցուած պիտի ըլլամ: Բայց, ո՛հ, չարաչար խաբուած և սխալած էի: Ատիկայ առաջին և վերջին անգամ հաղորդութեան սեղանին մօտենալս եղաւ, մինչև որ նոր ծնունդս գիտցայ փորձառաբար:

Չորս տարի այդպէս անցաւ: Այնթապու Կեդր. Թիւրքիոյ Գալէճն էի իբրեւ ուսանող: Առաջին անգամ հոս էր որ երբեմն աշակերտներու հանդիպեցայ որ կ'ըսէին, «Տէրը զի՛ս այս ինչ օրը, այս ինչ տարին փրկեց: Իմ մեղ-

քերս ներեց: Քեզ ալ կը փրկէ: Եկու՛ր, Յիսուսին յանձնուէ՛ք»: Աս և ասոր նման վկայութիւնները ականջիս շատ անուշ կը հնչէին: Կ'ուզէի ես ալ փրկուիլ: Կ'աղօթէի, բայց չունէի այդ փորձառութիւնը:

1903, Փետր. 8 Հինգշաբթի կէսօրէ վերջ, ժամը 5.30 ին, տղայ մը բռնեց թեւէս և ըսաւ «Կ'ուզեմ քու հետդ խօսակցիլ, ժամանակ ունի՞ս»:

«Ի՞նչ պիտի խօսակցիս»:

Ըսաւ «Հոգեւոր կեանքի վրայով կ'ուզեմ խօսակցիլ»:

«Շատ աղէկ» ըսի, և այսպէս դպրոցին բակին մէկ անկիւնը քաշուեցանք: Տղան սկսաւ իր հոգեւոր փորձառութիւնը պատմել. — «Ես շատ մեղաւոր մարդ մըն էի: Ասկից վեց ամիս առաջ ծունկի վրայ եկայ: Տէրօջը աղօթեցի, բոլոր մեղքերս խոստովանեցայ, զղջացի, ներում խնդրեցի, և Տէրը ներեց իմ բոլոր մեղքերս: Անանկ որ ես հիմա կ'զգամ որ փրկուած եմ, իմ բոլոր մեղքերէս»:

Հարցուցի. «Ի՞նչէն գիտես որ փրկուած ես»:

Ըսաւ. «Կը հաւատամ թէ Տէրը փրկած է զիս: Որովհետեւ ինքը իր Խօսքերուն մէջ հաւատարիմ է: Մարդիկ երբոր մեղ հրաւիրեն, մինք կը հաւատանք անոնց և կերթանք, և կը տեսնենք որ անոնք կը յարգեն իրենց խօսքերը: Յիսուս՝ մարդոցմէ շատ աւելի կը յարգէ իր Խօսքը և իր Խոստումը: Նա ըսած է, «Եկէ՛ք ինծի, ո՛վ յոգնած ու բեռնաւորուածներ, և ես ձեզի հանգստութիւն պիտի տամ: Ձեզի պիտի ներեմ: Ձեզ պիտի փրկեմ, և ձեր մեղքերը անգամ մ'ալ պիտի չըլլին»»: Ես կը հաւատամ, և հաւատացի որ Անիկա շիտակ կ'ըսէ և մեզ խարելու նպատակ մը չունի երբէք: Ես անձամբ փորձեցի, և տեսայ որ շիտակ է, և կը հաւատամ որ իր խոստումները ինծի համար ալ շիտակ են»:

Հարցուցի, «Ի՞նչ է մեղաց թողութեան և փրկութեանդ արդիւնքը»:

Ըսաւ. «Խաղաղութիւն և Տէրոջ հետ յարաբերութիւն»:

«Ո՛հ սիրելի եղբայրս, իմ փնտռածս ալ այդ է. բայց կարելի չըլլար: Ես շատ փորձեցի: Շատ տեղեր փնտռեցի

և չի գտայ: Վարժապետներու հարցուցի, պատուելիի հարցուցի, ամէն մէկը տարբեր տարբեր բաներ ըսին: Մէկը ըսաւ թէ, նոր ծնունդը այլաբանութիւն է, ուրիշ մը, այդ բաները հիմա չեն ըլլար, և ուրիշը թելադրեց որ եկեղեցւոյ անդամ ըլլամ: Եղայ, հաշորդութիւն ալ առի: Բայց ասոնցմէ ոչ մէկը կրցաւ զիս փրկել: Ալ աւելի մտահոգուեցայ: Առաջ սրտի խաղաղութիւն ունէի, հիմա ան ալ զնաց»:

«Եղբայրս, փրկութիւնը սխալ տեղեր փնտռած ես: Փրկուած մը ըլլալու համար վարժապետ կամ պատուելի ըլլալ հարկ է: Ինծի պէս անուս մարդ մըն ալ կրնայ փրկուած ըլլալ: Փրկութիւնը Տէրոջմէն է: Եթէ բոլոր սրտովդ այսօր, դուն ալ Տէրոջը յանձնուիս, Տէրը քեզ ալ կրնայ փրկել, և պիտի փրկէ: Կը հաւատաս Տէրոջը Խօսքին»:

«Ո՛յո՛, բայց կ'ուզեմ տեսնել և վերջը հաւատալ: Կ'ուզեմ նոր ծնանիլ, կ'ուզեմ Ս. Հոգիով լեցուիլ: Ես այնպէս կը խորհիմ որ, երբոր այդ վիճակը ինձ ալ պատահէ, ես ալ պիտի լեցուիմ աւհուն հրճուանքով, զօրութիւնով և խաղաղութիւնով»:

«Շիտակ է, եղբայրս, բայց նախ հաւատալու ես, թէ Տէրը մեղքերդ ներած է: Քեզի՛ իր Սուրբ Հոգին տուած է, և դուն նոր ծնած ես»:

«Այդ բաները, քանի որ ես չեմ զգար թէ եղած են, ի՞նչպէս կրնամ հաւատալ թէ եղած են»:

«Սիրելիս, ես չեմ կրնար բացատրել թէ՛ ինչպէս կրնայ ըլլալ: Բայց իմ կեանքիս մէջ գիտեմ որ այդպէս է: Նախ հաւատք, ապա զգացում: Կ'ուզեմ քեզ համար աղօթել, որ Տէրը ինքը հասկցնէ այս գործնական հաւատքը: Կ'ուզեմ ծունկի վրայ դալ»:

Երկուքս ալ ծունկի վրայ եկանք: Եւ այս եղբայրը սկսաւ աղօթել, մինչ ան կ'աղօթէր, ես տարբեր աչխարհի մէջ կ'զգայի ինքզինքս: Անոր բառերը բոլորովին նոր էին, մինչև հիմա իմ գիտեցած և լսածէս: Նա կ'աղօթէր, «Իմ Յիսուսս, իմ Տէրս, իմ պաշտելի Փրկիչս» ըսելով: Կարծես թէ Յիսուսը միայն իրն է: Նա հաւատա-

լով կ'աղօթէր, և գիտէր թէ որու կ'աղօթէր, կամ ինչ կը խնդրէր: Աղօթքը վերջացնելէ յետոյ ուզեց որ ես ալ աղօթեմ: Աղօթեցի, և սպասեցի: Բայց տակաւին իմ ակնկալած փոփոխութիւնս եղած չէր: Կ'ուզէի որ որոշ կերպով, Սուրբ Հոգին, իմ հոգիիս մէջ վկայէ թէ Տէրոջը զաւակն եմ, և թէ իմ մեղքերս ներուած են: Այլևս կ'ըզգայի որ մեղաւոր մ'եմ: Կը հասկնայի թէ առանց Յիսուսի ապրուած կեանքը ինքնին՝ մեղք է: Բայց կ'ուզէի նախ տեսնել և ապա հաւատալ: Եղբայրը ի զուր աշխատեցաւ համոզել: Ուստի «Իմ Տէր», վստահ եմ որ քեզ պիտի համոզէ» ըսելով բաժնուեցաւ ինձմէ: Սրբէն իրիկուն եղած էր: Ժամը եօթն էր: Բայց ես կեցած տեղէս չշարժեցայ: Յակորի պէս կը մարտնչէի: Կ'ուզէի նոր ծնունդ ունենալ, և կ'աղօթէի և կ'ըսէի— «Տէր, առջեւդ պիտի չելլեմ մինչև որ ինծի ալ նոր ծնունդ տաս: Տէ՛ր, ինձի՛, ինձի՛ ալ տալու ես Քու Սուրբ Հոգիդ»:

Ժամանակ մը այսպէս աղօթելէ յետոյ, կարծես ներսէս մեղմ ձայն մը այսպէս կ'ըսէր. «Սանատրուկ, ի՞նչ կը փնտռես: Նոր ծնունդը հաւատով է: Ս. Հոգին հաւատով կը տրուի: Դուն հաւատալու ես որ Տէրը սուտ չըլսուիր: Ան ինչ որ ըսեր է, այո՛ և ամէն են: Քանի որ Ոն ըսաւ լմնցաւ, այո՛, քու փրկութիւնդ ալ լմնցած է միայն իմա՛յն վրայ, միայն իմա՛յն վրայ, միայն Քրիստոսի աւրիւնով: Հաւատ'ա թէ փրկուած ես և ոչ թէ նոր պիտի փրկուես: Ընդունէ փրկութիւնդ, և փառք տուր որ Տէրը ներած է քու մեղքերդ»:

Հնազանդեցայ ներսէս եկող այս մեղմ ձայնին, և եւայ որ ընկերներուս երթամ: Եւ ահա, զարմանալի վիճակ մը, զոր ոչ ոք կրնայ բացատրել խօսքով և գրչով: Կարծես մեծ բեռ մը ինկած էր ուսէս: Թեթեւութիւն մը և հանգստութիւն մը կ'զգայի: Այո՛, հաստատ գիտէի որ այլևս մեղքերս ներուած էին: Խաղաղութիւն և հանգստութիւն մը լեցուցած էր բոլոր էութիւնս զոր չունէի մինչև այդ վայրկեանին: Չիս վեր ցատկեցնող ուրախութիւն մը և հրճուանք մը համակած էր բոլոր հոգիս: Եւ Քրիստոսա գիտակցութիւնը ամէն գիտցած բաներէս աւելի որո-

շակի կերպով փոխած էր բոլոր միտքս և անոր ուղղութիւնը: Չէի կրնար պահել: Չէի կրնար կենալ, վկայելու էի, և վկայեցի ալ: Շուտով սերտողութեան սենեակը գացի, վարժապետէս հրաման առնելով սկսայ խօսիլ.— «Սիրելի ընկերներ փառք Տէրոջը որ, ես հիմա փրկուած եմ: Տէրը զիս իմ բոլոր մեղքերէս փրկած է: Ես հիմա շատ երջանիկ եմ: Իմ բոլոր մեղքերս Անոր խոստովանեցայ, և Ան ներեց իմ մեղքերս: Ձեզ ալ կրնայ փրկել: Կ'ուզէ՞ք հիմա Անոր յանձնուիլ»:

Ամէն մարդ կը զարմանար: Ոմանք կ'ըսէին. «Խենթեցեր է»: Ուրիշներ կ'ըսէին. «Այս մեր գիտցած ամէկոտ Սանատրուկը չէ՞: Ուսկի՞ց է այս քաջութիւնը ասոր»: Մի քանի օր վերջ, շատցաւ փրկուածներուն թիւը: Օր ըստ օրէ կ'աւելնար նոր վկայողներու թիւը: Եւ վերջապէս եկաւ այն երանելի օրը:

ՀՈԳԵԻՈՐ ԱՐԹՆՈՒԹԻՒՆԸ

Շատեր որ առաջ ծաղր կ'ընէին հիմա ոտքի կ'ել-
լէին, իրենց մեղքերը և յանցանքները կը խոստովանէին,
և արցունքով ներում կը խնդրէին իրարմէ: Շաբաթներ
և ամիսներ տեւեց այս կրակին ազդեցութիւնը: Վարժա-
պետներ, աշակերտներ, մեծեր ու պզտիկներ, ամէն մարդ
այս խնդրով զբաղած էր: Կը փաստէին, կը ճառէին, կը
հակառակէին, կը դիմագրէին: Վերջապէս՝ յաղթողը Աս-
տուծոյ Հոգին էր: Ծնրադրողները, խոնարհողները, յանձ-
նողները և փրկուածները օրէ օր կը շատնային: Պեր-
ճաբարբառ քարոզներ, կամ համոզիչ տրամաբանութիւն-
ներ չկային: Պարզ վկայութիւններ, և փորձառութեան
մէջ եղած իրականութեանց պատմութիւններ: Եւ ահա
Աստուծոյ Հոգին կը գործէր, այս տկար միջոցներով
ամբողջներ քակելու և ամենախիստ, և քարացած սրտե-
րը համոզելու, և ապաշխարութեան առաջնորդելու:
Կրակը չէր կրնար սահմանափակ մնալ այդ պզտիկ շրջա-
նակին մէջ: Ան սփռուեցաւ Այնթապու Աւետարանական
եկեղեցիներուն մէջ: Կարծես կիկլոն մըն էր տարածեր
բոլոր Այնթապու, Մարաշի, Ուրֆայի, Զէյթունի, Քի-
լիսի, Քէսապի, Հաճընի, և մինչև Կեսարիոյ մէջ որ հա-
րիւրաւոր և հազարաւոր հոգիները խաւարէն լոյսի, ան-
բարոյականութեան աղտոտ տիղմերէն՝ սրբութեան խա-
ւերուն, անհաւատութենէ և անտարբերութենէ՝ հաւատքի
և յոյսի, և դժոխքէն յաւիտենական կենաց և փառաց
փոխադրեց: Բոլոր կեանքերնուն մէջ աղօթք և երգեր
չի գիտցողները՝ երգիչներ եղան: Աստուծոյ Խօսքը և Ա-
նոր Հոգին տուններէն և եկեղեցիներէն երբոր ներս մը-
տաւ, Պատուելիները սպասաւորներ եղան: Վարժապետ-
ները և փրօֆէսորները՝ ուսանողներ, Տէրջը Խօսքէն,
սարկաւազները և հոգաբարձուները՝ մանուկներ, և պա-
րօնները և տիկիները՝ եղբայրներ ու քոյրեր:

Եկեղեցւոյ կեանքին մէջ փոփոխութիւններ եղան:
Հիմա աղօթաժողովները աւելի սիրելի եղած էին: Եւ
քարոզաժողովէն աւելի աղօթաժողովին բազմութիւն կը
խոնուէր: Հոգեւոր տուրք գրուիլ կամ ժողովել, և տու-
ները երթալ և խնդրել հարկ չէր: Մարդիկ տասանորդը,
և իրենց բոլոր ունեցածը տալու պատրաստ և յօժար է-
ին: Մարդիկ սորված էին իմաստը «Ձեր խօսած ամէն
դատարկ խօսքին համար հաշիւ պիտի տաք» համարին:
Այլեւ չկար զրպարտութիւն, բամբասանք, և պարսա-
ւանք: Ընդհակառակը՝ յարգանք, աղաչանք, աղօթք,
խոնարհութիւն, միութիւն և սէր: Ամէն մարդ, ամէն
օր, ժամանակ ունէր կարգալու իր սեպհական Սուրբ
Գիրքէն և աղօթելու: Հոգեւոր այցելութիւնները անհրա-
ժեշտ պարտականութիւն մը եղած էին: Երանի՜ թէ այս
բաները այսօր ալ իրականութիւն ըլլար մեր եկեղեցիներ-
րուն մէջ: Հոգեւոր արթնութեան պտուղը միշտ այս եղած
է, և յաւէտ նոյնը պիտի ըլլայ: «Տէրը փնտուեցէք, քա-
նի որ Անիկա մօտ է»: «Վասնզի հրեշտակ մը ժամանակ
ժամանակ աւազանը կ'իջնէր ու ջուրերը կը խառնէր»:
Յովհ. 5. 4:

ՀՈԳԵԻՈՐ ԱՐԹՆՈՒԹԻՒՆԸ ԿԱՐՄՈՒՃԻ ՄԷՋ

1904 Սեպ. ին Այնթապու Գօլէճին անօրէնութիւնը
յարմար սեպեց Կար Բուճ զրկել զիս իբր ուսուցիչ, Ուր-
ֆայէն 3—4 մղոն հեռու, 4—500 տուն է բաղկացած
հայաբնակ գիւղ մը: Առօրեայ դասերուս հետ միասին,
ամէն իրիկուն աղօթաժողովներ կ'ունենայինք: Կիրակի-
ներն ալ կը քարոզէի, քանի որ որոշ պաշտօնեայ մը չու-
նէին: Սկիզբները հազիւ թէ 10—15 հոգի ունէնդիրներ
կ'ունենայինք: Տակաւ առ տակաւ կրկնապատկուեցաւ և
տասնապատկուեցաւ: Անանկ որ ամէն իրիկուն և Կիրակի
օրերը երեք անգամ եկեղեցւոյ շէնքը մինչև դուրսի դռ-
ները կը լեցուէր բազմութիւնով: Քիչ վերջը ուսուցչու-
թեան գործը յանձնուեցաւ վարժուհիի մը, և ինծի մնաց
միայն ամպիոնի գործը: Շաբթու մէջ բոլոր օրերը տու-
ները կ'այցելէի Աստուծոյ գիրքէն կարդալով և աղօթք
ընելով, և ամէն իրիկուն Տէրոջը օրհնութիւնները կը վա-
յելէինք: Հետզհետէ Տէրոջը Հոգին այցելեց աղօթաժո-
ղովները յաճախող ժողովուրդը: Անանկ որ շատեր կ'ելլէին
իրենց մեղքերը կը խոստովանէին, և Տէրոջմէ ներում և
շնորհք կը խնդրէին: Եւ օրէ օր Տէրը՝ փրկուածները Եկե-
ղեցիին կ'աւելցնէր: Գործք. 2. 47: Ամէն ժողովի մէջ
150—200 հոգիներ ներկայ կ'ըլլային, և մէկ ժամուան
մէջ 50—60 աղօթքներուն յատուցուիլը բնական դար-
ձած էր: Անշուշտ ժողովուրդին 100 ին 90ը Լուսաւորչա-
կան եկեղեցիէն էին: Եւ մայր եկեղեցին օրըստ օրէ լար-
ուած դիրքի մը մէջ կը գտնուի եղեր մեզի հանդէպ, և
եղած աղօթաժողովներու հանդէպ: Բայց ես բոլորովին
անտեղեակ էի:

Շաբաթ օր մըն էր: Աղօթքի համար և Կիրակի օր-
ուան պաշտամունքին պատրաստութեան համար, դուրսը՝
բլուրի մը վրայ ելած էի: Մէկէն աչքս վերցնելով տես-

սայ երկու թիւրք ժանտարմաներ, որ կը հարցնէին ին-
ծի, «Բողոքականաց քաշողիչը դո՞ւն ես»:

«Այո»:

«Շուտ ըրէ, եկուր, քեզ կ'ուզեն»:

Այլալիւրով ինկայ առջեւին: Երբէք չէի գիտեր, ո՞վ
էն, ինչո՞ւ եկած են, և ու՞ր կը տանին զիս: Հարցուցին.
«Ո՞ւր կը բնակիս»:

Գացինք միասին իմ սենեակս: Իմ բոլոր գիրքերս և
գրութիւններս ծրար մը շինեցին և ճամբայ հանեցին զիս:
Բայց չէի գիտեր թէ ու՞ր կ'երթամ, կամ ինչո՞ւ կ'երթամ:
Քովս ուրիշ մէկն ալ չկար որ հարցնէի: Քիչ վերջ տեսայ
որ Ուրֆա եկած ենք: Կը կարծէի որ Միս Գ. Շաթըգին
տունը կը տանին: Անգամ մըն ալ տեսայ որ մութ տեղ
մըն եմ, գետնայարկ, ծմակ, առանց պատուհանի, ա-
ռանց աթոռի, առանց անկողինի: Հասկցայ որ բանտն եմ:
Բայց ինչո՞ւ, չէի գիտեր: Գիշեր եղաւ: Մինակ եմ: Կե-
րակուր չկայ, մարդ չկայ: Կ'աղօթեմ, կուլամ: Առջին
բանտարկութիւնս էր: Ինծի անտանելի կը թուէր: Չորս
պատի մէջ գոցուած մնալ: Բանտարկուիլ: 19 տարեկան
հասակին մէջ: Կ'աղօթեմ կուլամ, կուլամ և կ'աղօթեմ...:
Առտու եղած էր: Մէկը եկաւ, կոշտ ու կոպիտ ձայնով մը
ըսաւ, «Դուրս եկուր»: Աճապարեցի, ելայ: Տեսայ որ եր-
կաթեայ ձողապատին մէջն եմ: Բայց ծակերէն կրնայի
դուրս նայիլ: Կիրակի կէսօրէն վերջն էր: Տեսայ որ վեր.
Ա. Զ. Եղոյեան, Միս Գ. Շաթըգ և իմ ժողովուրդէս
շատեր եկած էին զիս տեսնելու և այցելելու: Երբ տեսայ
զանոնք կարծես իմ վրաս հոգի եկաւ: Քաջալերուեցայ,
և հարցուցի. — «Ինչո՞ւ հոս եմ, և մինչև ե՞րբ հոս պիտի
մնամ: Զիս ասկից հանեցէք: Ի՞նչ յանցանք ունիմ»:

Մեր սարկաւազը ըսաւ. — «Կ'աշխատինք հանելու,
բայց չենք գիտեր քանի օրէն կը յաջողինք: Սիրելի զա-
ւակս երբէք մի նեղուիր, Տէրոջը ապաւինէ: Տէրոջը հա-
մար բանտարկուած ես: Թէպէտ Կարմուճի հայութիւնը և
վարդապետը քեզ իբր «Կուսակցականի պետ, խռովարար
Ձէյթունցի մը» ըսելով մատնեցին, բայց թէ գէնք կը
բաշխես եղեր Հայութեան ապստամբներն ու ժողովուր-

դը թիւը կառավարութեան դէմ: Բայց մեր Տէր Յիսուսը ամէն բան կը տեսնէ, և այս բոլոր չարչարանքը իր թագաւորութեան համար կը սեպէ: Քաջասիրտ եղբի՛ր, և Տէրը քեզ օգնական ըլլայ: Մենք ամէնքս քեզի համար կ'աղօթենք և պիտի աղօթենք»:

Կը կարդայի Մատթ. 5. 11—12 համարները, և կ'ուրախանայի որ Տէրը յարմար սեպած է որ ես անարժանս ալ իրեն համար չարչարանք և նախատինք կրեմ: Բայց՝ «Ձեմ գիտե՛ք քանի օրէն պիտի ելլես» խօսքը զիս անհանգիստ կ'ընէր: Եւ կ'ըսէի ինքնիրենս. — «Դարձեալ այն մութ տեղը պիտի երթամ, և չեմ գիտեր քանի օր: Տէ՛ր, Դուն օգնէ ինծի, և փրկէ զիս այս խաւարէն»:

Մի քանի օր վերջը Ուրֆայի Կուսակալը և կառավարական պաշտօնէից ժողովը կանչեցին զիս, որ մանրակրկիտ քննութիւն մը ընեն: Երբոր լմնցաւ հարցում և պատասխանները, խնդիրը դարձաւ կրօնականի շուրջ: Կուսակալը ինծի դառնալով, «Տղա՛ս, քանի որ դուն Աստուածաբանական դպրոց չես աւարտած, ի՞նչպէս կըրնաս քարոզել»: Արդէն հարցութեան տուած լուռ աղօթելս, և ձեռքիս աւետարանը՝ իրենց մէջ հետաքրքրութիւն մը արթնցուցած էր իմ Փրկչիս Յիսուսի վրայով: Շուտով բացի աւետարանս և ըսի. «Մատթ. 28. 18—19 համարներուն մէջ այսպէս գրուած է՝ Ամէն իշխանութիւն ինծի տրուած է (այսինքն Յիսուսին), երկինքի և երկրի մէջ: Ուրեմն գացէ՛ք, բոլոր ազգերը աշակերտեցէ՛ք, և մկրտեցէ՛ք զանոնք յԱնուն Հօր, և Որդւոյ, և Հոգւոյն Սրբոյ»:

Հարցուց Կուսակալը դարձեալ — «Քանի որ կ'ըսէ բոլոր ազգերուն, մեզի՝ Իսլամներու ալ պիտի քարոզես»: «Այո՛, տէր իմ, եթէ թոյլադրէք և ընդունիք»:

Անմիջապէս բարկութեամբ — «Տեսա՞ք քեզի, տեսա՞ք, ալ ի՞նչ վկայ կ'ուզենք. անոր անարգանքը լըսեցիք: Խօսքդ ետ ա՛ռ, շուտ ըրէ՛, անզգամ»:

«Տէր իմ, ես չեմ այդ խօսքը ըսողը, ես ձեզ աւետարանէն կարդացի: Եւ ամենուն ընդունած աւետարանը կ'ըսէ. Դացէ՛ք, բոլոր ազգերը աշակերտեցէ՛ք»:

«Ի՞նչ կը քարոզես»:

«Ես կ'ուզեմ աւետարանէն պատասխանել, և կ'ուզեմ որ կոչում ըրած համարներս գրուին: Գործք Առաքելոց 4րդ գլուխ 12րդ համարին մէջ այսպէս կը կարդանք՝ Ուրիշ մէկով փրկութիւն չկայ, վասնզի Անկէ զատ ուրիշ անուն մը չկայ երկինքի տակ, մարդոց մէջ տրուած, որով կարող ըլլանք փրկուիլ: Դարձեալ Յիսուս կ'ըսէ, Յովհաննու 14րդ գլուխ 6րդ համարին մէջ — Ես եմ ճամբան, ճամարտութիւնը և կեանքը, մէկը Հօրը քով չի գար, եթէ ոչ ինձմով: Դարձեալ գրուած է Յովհաննու 3րդ գլուխ 36րդ համարին մէջ, Ան որ Որդւոյն կը հաւատայ, յաւիտեանական կեանք ունի, և ան որ Որդւոյն չհնազանդիր, անիկա կեանք պիտի չը տեսնէ, հապա՛ Աստուծոյ բարկութիւնը անոր վրայ կը մնայ»:

«Տղա՛ս, ի՞նչ ըսել կ'ուզես»:

«Տէր իմ, ըսել կ'ուզեմ որ, այս համարները կը քարոզեմ, ինչպէս որ գրուած են, մէկ բառ իսկ չը փոխելով: Ինչու որ գրուած է Յայտնութեան Գիրքին, 22 գլուխ 18—19 համարներուն մէջ, որ մէկը չկրնար փոխել, աւելցնելով կամ պակսեցնելով Տէրոջը Խօսքէն»:

Դրեթէ լմնած էր քննութիւնս: Եւ դարձեալ գտայ ինքզինքս նոյն ծուղակին մէջ, մութ և թաց բանտին մէջ, միայնակ: Ժամերը՝ ամիսներ, և օրերը՝ տարիներ կ'ըլլային: Թէպէտ բոլոր ժամանակս աւետարան կարդալով կ'անցնէի, բայց նորէն բանտարկութեան զգացումը զիս կը տառապէր: Զիս այցելող բարեկամներէս հասկցած էի որ, կառավարական բոլոր պաշտօնեաները համոզում գոյացուցած էին թէ, ես կուսակցական մը չեմ, ոչ ալ խռովարար մը. — Հայ ժողովուրդը ապստամբեցնող մը՝ թիւրք կառավարութեան դէմ: Այլ լոկ նախանձէ դըրդուած՝ մատնած էին զիս բանտարկութեան: Թէպէտ նոյն իսկ Կուսակալը համոզուած էր այս իրողութեան, բայց քննադատութեան մէջ, իմ աւետարանէն ըրած կոչումներս աւելի կատղեցուցած էին զինքը, և չէր գիտեր թէ ի՞նչ ընելու է: Օրէնքը՝ կը դատապարտէր զիս մահուան: Բայց խիղձով համոզուած էին որ անպարտեմ: Չէին գի-

տեր ի՞նչ պիտի ընէին զիս: Վերջապէս գրեցին մանրամասնօրէն Հալէպի կուսակալին: Հալէպի կուսակալը պատասխանած էր— «Ինծի ղրկեցէք յիշեալէ, ես ալ կ'ուզեմ տեսնել այդ երիտասարդը»:

Բարեկենդանի Կիրակին էր: Ինծի լուր տրուեցաւ որ հետեւեալ օրը Հալէպ երթալու եմ: Այդ առթիւ եկած էին Կարմուճի իմ բոլոր ժողովուրդս: Միս Գ. Շաթըք և Վեր. Եղոյեան վերջին տեսութեան մը համար: Եւ տուի վերջին հրաժեշտս, քարոզելով համառօտ կերպով Ա.Պետ. 5.7 ին վրայ, որ կ'ըսէ. «Ձեր ամէն հոգը Անոր ձգեցէք, վասնզի Անիկա ձեզի համար կը հոգայ»: Ամենուս ալ աչքին մէջ արցունք կար, խորհելով թէ ալ պիտի չը տեսնենք զիրար: Եւ կ'ըսէին «Մնացե՛ք բարի, վեր կը տեսակցինք դարձեալ»:

Մեծ պահքի երկուշաբթին էր: Կարմուճի ժողովուրդէն մեր եկեղեցիին սարկաւազը Մեւքոն եղբայր Գասպարեան եկած էր, արտօնութիւն կը խնդրէր պաշտօնեաներէն որ հետս երթայ: Չեմ կրնար մոռնալ Մեւքոն եղբոր զոհողութիւնը, անձնուիրութիւնը, հոգատարութիւնը և սէրը: Այո, այն ճամարիտ սէրը, որ կ'ստիպէր իմ հետս բանտը երթալ: Պաշտօնեաները, թէպէտ սկիզբը չը յօժարեցան, բայց վերջը թոյլադրեցին: Սիրելի հայրիկս, Մեւքոն եղբայրը, ինծի մեծ նեցուկ մը եղաւ՝ շատ անգամ հեծցընելով իր աւանակին վրայ և իր հայրական հոգատարութեամբ և խնամքով, կարեկցելով ինծի և պաշտպանելով զիս: Ուր որ օթեւան կ'ընէինք, կ'աղաչէր ոստիկանութեան որ թոյլադրեն, որ քովս ըլլայ մասնակցելով ոտնակապերուս: Եւ այնպէս ալ կ'ըլլար: Քովս կուգար, կը մխրթարէր, կը քաջալերէր և միասին կը պառկէր հետս, իր մէկ ոտքը իմ ոտքիս հետ միեւնոյն կոճղի ամուրցուած ըլլալով: Բոլոր թիւրքերը զարմացած էին Մեւքոն եղբորը ցուցադրած իրական և անկեղծ սիրոյն: Կը հարցնէին— «Հա՞յրդ է»: Երբոր կ'ըսէի «Ոչ, Տերոյժով եղբայրս է»: Չէին հաւատար: Տասը օրէն հասած էինք Հալէպ կապուած բանտարկեալ մը: «Գափու ալթը» ըսուած տեղ մը բանտարկուած էի, երկու տասնեակ մը,

խմող, արբեցող, հայհոյող, զարնող, գետինը թաւալող մարդոց լիւր ընկեր: Չէի կրնար համբերել, բայց ճարը չկար: Կ'ուզէի աղօթել, չէի կրնար: Աղօթե՛լ... ասանկ միջավայրի մէջ: Սոսկում մը կուգար վրաս: Հիւանդացած էի արդէն այս անտանելի վիճակէն: Բայց ստիպեալ տոկալու էի, քանզի բանտն էի: Հիմա աղէկ կը հասկընայի թէ բանտը ի՞նչ է: Երբեմն ալ միտքս կուգար, արդեօք ամէն տեղ և ամէն ատեն բանտերը ասանկ կ'ըլլային: Ո՛հ ի՞նչ անտանելի վիճակ՝... Անցած էր երկու շաբաթներ: Ոչ հարցուփորձ եղած էր, և ոչ ալ կանչուած էի: Օր մը առտու կանուխ, Մեւքոն եղբայրը իր սովորութեանը համեմատ եկաւ իմ հետս տեսակցելու, քիչ մը մածոն, կտոր մը հաց բերելով: Այս անգամ աչքերուն մէջ տխրութիւն մը կը նշմարուէր: Հարցուցի. «Ի՞նչ կայ Մեւքոն եղբայր, տխուր կ'երեւաս»: Գրպանէն երկու քառորդ մէճիտ հանելով ըսաւ.— «Առ սա դրամը և անօթի մի մնար: Կ'երեւի թէ խնդիրը պիտի երկարի: Այսօր 17 օր է կ'սպասեմ, յոյս մը չեմ տեսներ: Այս քաղաքը բաւական սուղ տեղ մըն է. անասունիս և ինծի շատ ծախս կըլլայ: Ալ ստիպուած եմ երթալու: Սիրելի զաւակս, երբեք մի՛ հոգար: Տէրը քու հետդ է: Մի՛ վախնար, ամէն տեղ, բոլոր եղբայրութիւնը քու անունդ յիշելով կ'աղօթեն քեզի համար: Աստուած աղօթքի կը լսէ և կը պատասխանէ: Յուսամ թէ մօտ ապագայիս դարձեալ կը վերադառնաս մեզի: Տէրը հետդ ըլլայ. մնաս բարի»: Այսպէս ըսելով փաթթուեցաւ վրիպ, համբուրեց ճակատս և բաժնուեցաւ: Արձանացած էի այս անակնկալ խօսքերուն առջև: Ալ կուլայի: Մտահոգութիւններս կրկնապատկուած էին: «Կ'երեւի քե խնդիրը պիտի երկարի» խօսքը կը կրկնուէր մտքիս մէջ և զիս անհանգիստ կընէր: Եւ ո՛հ, այս անտանելի վիճակը երկարի՞: Բայց որչափ պիտի երկարի: Արդեօք սխալ ըրի, իրենց կրօնքին դէմ խօսելովս: Ինծի չէ՞ր վերաբերէր. չէ՞ որ այսչափ միսիններ և պատուելիներ կային, և անոնք ալ գիտէին և կրնային խօսիլ: Ե՞ս մնացի շիտակը խօսող: Ես ինչո՞ւ այսպէս քայլ մը առի: Եթէ հիմա զիս ցկեանս բանտար-

կեն ի՞նչ պիտի ընեմ: Երանի թէ մեռցնէին, գոնէ Յիսուսի համար նահատակուած կ'ըլլայի: Բայց չի՞ որ այս բանտարկութիւնս ալ Յիսուսի համար է: Պէտք չէ որ տրտնջիմ, և յուսահատիմ: Այսպիսի խորհուրդներ մըտքէս անցնելով կը մեղանչեմ: «Տէ՛ր ներէ ինձի»: Շտովուցայ, ծունկի վրայ եկայ, և սկսայ աղօթել հառաչելով: Զեմ գիտեր թէ ինչ աղօթեցի, կամ ինչպէս աղօթեցի, կամ որչափ աղօթեցի: Անգամ մ'ալ աչքս բացի տեսայ որ ժանտարմա մը այսպէս կը պուար— «կարմուճի քարոզիչը, Ուրֆայէն եկող բանտարկեալը ո՞վ է»: Նշան տուի թէ ես եմ: «Շուտ՛ըրէ, կուսակալը քեզ կ'ուզէ»: Անմիջապէս ելայ, ընկերացայ: Մէյ մ'ալ ինքզինքս գտայ մեծ սրահի մը մէջ, 72 պաշտօնեաներով, դատախազ և գրագիրներով չըջապատուած: Եղած հարցումներէն կուսակցի թէ Ուրֆայի մէջ եղած հարցաքննութեան թուղթերը պահած են, և նոյն հարցումները դարձեալ կ'ուզուին ինձ: Ժողովին առջև ծունկի գալով աղօթեցի իմ Տէրոջս, որ ինքը շնորհք և իմաստութիւն պարգեւէ ինձ իր խոստմունքին համեմատ: Մատթ. 10. 18—20. «Վասնզի ձեզի պիտի տրուի այն ժամուն, ինչ որ պիտի խօսիք»: Պարզ կերպով կ'զգայի Անոր ներկայութիւնը հոգիիս մէջ: Ալ պատրաստ էի ամէն բանի: Կը խօսէի պարզ կերպով Քրիստոսի և Անոր ձրի փրկութեան վրայով և ամէնը կը զարմանային: Գրէթէ հարցութիւններ լմացած էր: Քննիչ մը եկաւ և ըսաւ կուսակալին— «Տէր իմ, քննեցինք բոլոր գիրքերը, տետրակները և թուղթերը, և հակա կառավարական մէկ նախադասութիւն, կամ բառ մ'իսկ չի կրցանք գտնել: Առաջ բացառութեան ամէնն ալ կրճատեմ գիրքեր և գրութիւններ են: Ես կեանքիս մէջ այսչափ գուտ կրօնական գրութեանց հաւաքածոյի մը չեմ հանդիպած»: Կուսակալը լմացած սեպեց քննութիւնը, և բոլոր պաշտօնեաները ցրուեցան: Վարագոյր մը քաշուցաւ, և ահա ես և կուսակալը, ձէմալ փաշան, մինակ էինք: Փաշան տեղէն ելաւ, բազմոցը վերցուց և ըսաւ— «Տղա՛ս, սա թուրը կը տեսնե՞ս»: Արդէն գոյնս մոխրի դարձած էր: Կը դողայի, երբ տեսայ պատեանէն ելած

երկսայրի սուրը որ կը կենար բազմոցին տակ: Միտքս տակն ու վրայ եղած էր: Կը կարծէի որ վերջին շունչս էր որ կը շնչէի: Այլապէս— «Այ՛ո, կը տեսնեմ», մըմուսցի: Փաշան մեղմ շնչով մը շարունակեց, «Ես այս սուրէն կը վախնամ, եթէ ոչ քու քարոզած բոլոր ճշմարտութիւնները շիտակ են: Դուն տղայ ես, ես կը խրատեմ որ մեր թիւրքերուն հետ այդպէս վիճաբանութիւններ չ'ընես: Անոնք կրօնամուլ և վայրենի են, չըլլայ որ օր մը քեզ մեռցնեն: Հիմա ես քեզ ազատած եմ, զնա քարոզէ իմաստութեամբ: Տէրը հետդ ըլլայ»:

Արդեօք հաւատալու էի: Ուրախութեան ինչ ընելու չէի գիտեր: Երա՞զ էր, թէ իրականութիւն: Բայց կուսակալը իր բերնով այդպէս ըսած էր: Մէկէն միտքս խորհուրդ մը եկաւ, ըսի,— «Տէր իմ, կարելի է թշնամիներս պիտի չի հաւատան որ, դուն զիս ազատ արձակած ես, և կարելի է նորէն զիս պիտի մատնեն, և բանտարկեն: Կը բարեհաճի՞ք ազատագիր մը շնորհել, որ ի հարկին անոնց ցուցնեմ»: Շուտով գրագիրին հրամայեց որ այդ տեսակ ազատագիր մը գրէ: Գրութիւնը պատրաստ էր: Կուսակալը ձեռքը առաւ, և կարդաց սապէս—

«Կարմուն փրօքսքանք քիլիսեփնին վա՛իզի Սանաս-րուկ Էֆ. Շանլեան քարաքննող կ'իշխիքնի հիշ պիր վեհ-լի միւրեքգի երմէյիք: Քեմալը սեւաքսքի իլե Իննիլի քեպէր երմէյե մեզուն քը»:

«Կարմուճի Բողոքական եկեղեցիին քարոզիչը Սանատրուկ էֆ. Շանլեան երբոր ձեզի գալու ըլլայ, չընեղէք ուէ կերպով: Արտօնուած է աւետարանը քարոզելու ազատ կերպով»: Եւ ստորագրելով ինձի երկնցուց— «Առ տղա՛ս, մէկը քեզ բան մը չի կրնար ընել: Ալ՛ ազատ ես»:

Ո՛րչափ ուրախ էի չեմ կրնար բացատրել: Հաւատալու չէր գար: Իրա՞ւ ազատած եմ: Ժանտարմա մը ընկերացաւ ինձի, գրութիւններս և գիրքերս, ծրարով մը ինձի յանձնելով: Բանտապետը ազատ արձակեց զիս երբոր ժանտարման տեսաւ—: Գոյքերս և ծրարներս առի, և հաղիւ թէ բանտին դռնէն դուրս ելած կ'երթայի, մէյմըն ալ ինչ տեսնեմ, Մեկըն՝ եղբայրը, սիրելի հայրիկս,

ինծի կուգար, նորէն ամանի մը մէջ քիչ մը մածուն և կտոր մը հաց ձեռքը ըլլալով: Երբոր զիս տեսաւ, շուարեցաւ: Կ'ուզէր շուտ մը հասկնալ թէ, փախստական եմ, թէ աղատուած: Ես անհամբեր պոռացի, «Մեկքոն եղբայր, ազատած եմ, ազատած եմ»: Չէր կրնար հաւատալ: Մի քանի ժամուան մէջ ինչ մեծ փոփոխութիւններ: Միթէ կարելի՞ էր: Կ'ուզէր հասկնալ թէ, իրականութիւն է, և ինչպէս: Վերջապէս տեսաւ թէ իրաւ ազատած եմ: Նա մանաւանդ երբոր ազատագրութիւնս ցուցուցի, ուրախութենէն սկսաւ ցատկել, փառք տալ, Սաղմոս երգել, և փառաբանել մեր Տէր Աստուածը, որ երէկ, այսօր և յաւիտեան նոյն Տէրն է, և կը շարունակէ հրաշքները: Ճամբան կ'երգէինք, «Ալէլուիա, Ալէլուիա»: Կրօնական բաներու համար ամօթը վերցուած էր այլևս մեզի համար: Այն գիշեր պանդոկը գացինք: Ես սկսայ մէկիկ մէկիկ պատմել բոլոր անցուղարձը: Ինք ալ պատմեց թէ ինչպէս յետաձգուեցաւ իր մեկնումը մի քանի օր ևս: Ես աղօթելէս վերջ հանգիստ մը քնացայ: Որովհետեւ շատոնց անուշ քուն մը քնացած չէի: Իսկ Մեկքոն եղբայրը տակաւին կը փառաւորէր զԱստուած: Երբոր առտու եղաւ Մեկքոն եղբայրը ըսաւ. «Աս գիշեր ուրախութենէս երբէք չի կրցայ քնանալ: Մինչև առտու կը փառաւորէի զԱստուած և կ'երգէի, և փառք կուտայի»: Նախաճաշէն վերջ Մեկքոն եղբայրը զիս առաւ Գէորգ եղբայր ճիգմէճեանինց տունը տօրաւ: Հոն եղբայրներ և քոյրեր կ'աղօթէին: Պացինք դուռը զարկինք: Պատիկ աղջիկ մը եկաւ, դուռը բացաւ, և ըսաւ. «Չէք կրնար վեր երթալ, վերը աղօթք կ'ըլլայ»: Մեկքոն եղբայրը ըսաւ. «Աղջիկս, մենք կրնանք երթալ. մեզի համար արգելուած չէ: Մենք ալ անոնցմէ ենք»: Սանդուխէն կամաց կամաց վեր ելանք: Դուռը բանալով առանց ձայնի մտանք և լուռ նստանք կարպետին վրայ: Եւ ահա Տօգթ. Իշխանեանին կինը սապէս կ'աղօթէր: «Ո՛վ Տէր, կ'աղաչենք ի սրտէ, Դուն, Կարմուճի քարոզիչը, Սանատրուկը, այն բանտարկուած զաւակդ, հիմա բանտէն ազատէ և մեզի շրկէ»:

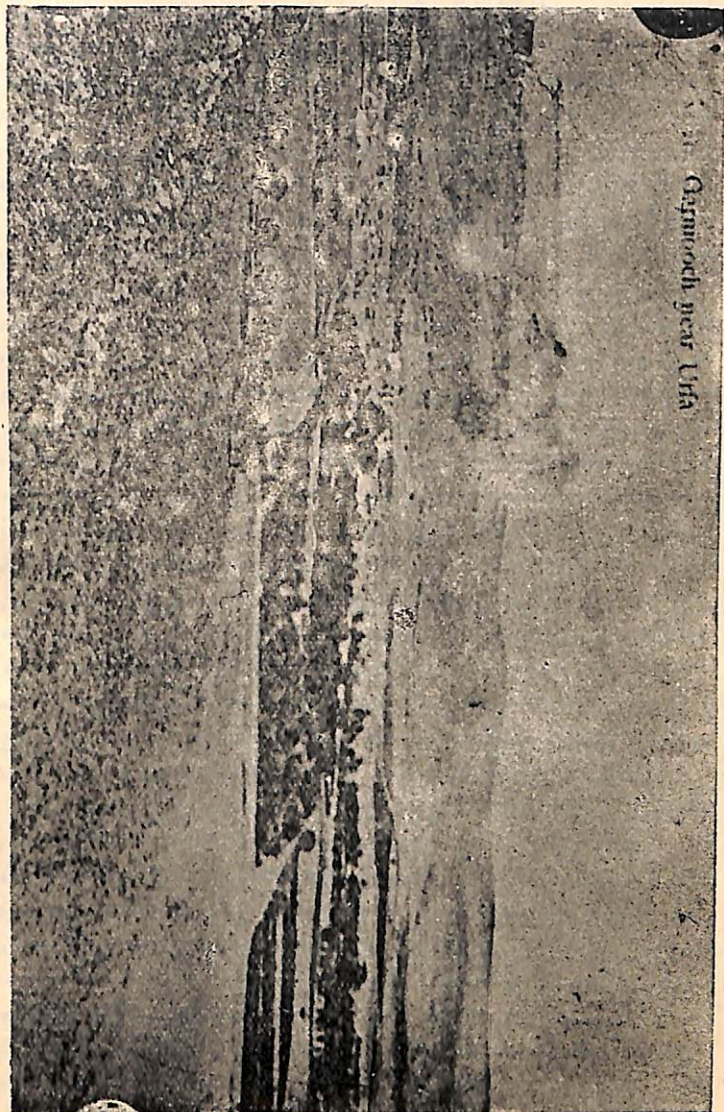

(1) Կարմուճի սարկաւազը, Մեկքոն եղբայր Գասպարեանի տղան Գասպար Գասպարեան, իմ հոգեւոր զաւակներէս միւ:
(2) Սարգիս Չափանեան, Կարմուճի, իմ հոգեւոր զաւակներէս միւ:
1905. Կարմուճ

Արտիստներ (1) Բարսեղ Բաբայան (2) Բարսեղ Բաբայան
 1907 թվական

ԿՎԽԱՆԻ

Գրքերի դռնը

Անոնք երբէք չէին գիտեր թէ Տէրը զիս ազատած էր : Պետրոսին բանտէն ելլելուն պատմութիւնն էր որ կը կրկնուէր : Գործք . 12 . 12—18 : Երբոր աղօթքը լինցաւ , ես սկսայ աղօթել , փառաբանելով Տէրը , որ իր զօրաւոր բազուկովը ազատած էր զիս , և իրաւցնէ զրկած էր , այս սիրելի եղբայրներուս և քոյրերուս : Ամէնը ուրախացան , փառաբանեցին զԱստուած իր հրաշագործութեան համար :

Մի քանի օր վերջը ճամբայ ելանք դէպի Ուրֆա : Ամէն կողմ տարածանուած էր որ Տէրը ազատած է Կարմուճի քարոզիչը : Ամէն մարդ ուրախ էր , և բոլոր եղբայրութիւնը փառք կուտար հրաշագործ Տէրոջը : Ուրֆայի Միսիոնարուհին Միս Շաթըզ , մէկ երկու հարիւր որբեր և որբուհիներով զիմաւորելու եկած էր քաղաքէն դուրս : Որբերը ճամբուն երկու կողմը շարուած երգերով և ուրախութեան ձայներով կը խնդակցէին մտաբերել տալով ծաղկազարդի Կիրակին , Յիսուսի ովսանաներով Երուսաղէմ մտնելը : Կարմուճի զանգակները սկսած էին հնչել , մինչ մենք Ուրֆա կը մտնէինք : Մէկուկէս ժամէն հասանք Ուրֆայէն Կարմուճ : Չանգակին ձայնը մէկ կողմէն , և զիս գիմաւորելու եկող ժողովուրդին փառաբանութեան երգերը միւս կողմէն կը գլրդէր բոլոր գիւղը , և ամէն մարդ ոտքի ելած էր : Շիտակ ժողովատեղին գացինք բոլոր ժողովուրդով միասին , և փառաւորեցինք զԱստուած , որ իր հրեշտակը զրկեց և ազատեց իր զաւակը :

Տարի մը ևս շարունակեցի Կարմուճի մէջ Տէրոջը փրկարար աւետարանը քարոզելով : Եւ «Տէրը օրէ օր փրկուածները կ'աւելցնէր եկեղեցիին» : Նոյն տարուան մէջ հարիւրէ աւելի այլեր և կիներ ապաշխարեցին իրենց չար ճամբաներէն , և սկսան Տէրոջը ծառայել : Բոլոր գիւղը իրար անցած էր : Տէրը կը դործէր , և հոգիները կը փրկուէին , խոստովանելով իրենց մեղքերը և հատուցանելով այն բոլոր անխրաւութեան և զոհութեան փոխարժէքը : Եւ այսպէս Տէրոջը գործը կը զարգանար :

Կարմուճէն Այնթապի Կ . Թ . Գոլէճը վերադարձայ : Բայց փառք Անոր օր , դպրոցին այս անգամուան բաղդատաբար պաշ մթնոլորտը չի կրցաւ զիս պաղեցնել իմ բարձր և

վէհ խտէալէս: Ընդհակառակը քարոզչութեան փափաքը կ'ալըէր և կը տողորէր զիս: Սրտիս մէջ աւելի սաստիկ հուր մը կ'արծարծէր, և կը լափէր զիս:

Տարիները չուտ մը անցան: Գողէճէն ընթացաւ արտ ըլլալով 1908, Սեպ. 11 ին Մարաշի Աստուածաբանականը մտայ: Հոս, դպրոցին չոր վարդապետութիւնները կարծես զիս քիչ մը տատանեցին: Սուրբ Գրոց քննադատական վարկածները զիս մասամբ տարակուսանքի մատնեցին: Թէպէտ չէի հաւատար, բայց երբեմն ալ մտքիս մէջ խորհելու առարկայ կ'ըլլար: Փա՛ռք, հազար փա՛ռք Տէրոջ Յիսուս Քրիստոսի, որ Անով ազատեցայ այդ տեսակ տարակոյսներէն յաւիտեանս, երբոր սկսայ քարոզել փրկարար աւետարանը եղածին պէս:

1911 ին Հաճընի Բ. Աւետ. եկեղեցւոյ հրաւերը ընդունելով երկու տարի հովուեցի և վկայեցի Փրկչիս քաւչաբար արիւնը և Անոր հոգեչունչ աւետարանը: Հոս էր, որ առաջին անգամ Տէրը գործածեց այս տկար անօթը իբր առաջնորդ բոլոր հոգևոր եղբայրութեան: Եղբայրութիւն մը կազմեցինք, «Հոգեսիրաց» անունով: Բոլոր փրկուածները, եղբայրներ և քոյրեր այս եղբայրութեան անդամն էին: Շաբաթը երկու անգամ ժողով կ'ունենայինք: Մէկը ընդհանուր աւետարանական ժողով, իսկ մյուսը Սուրբ Գրոց ուսուցում: Մեզ առաջնորդ ընտրեցինք Տօլթ. Թօրին «What the Bible teaches», «Սուրբ Գիրքը ի՞նչ կը սորվեցնէ» անուն գիրքը: Պարբերաբար կը թարգմանէի, կը տպէի և բոլոր եղբայրութեան կուտայի: Եւ բոլոր համարները կարգալով կ'ուսումնասիրէինք Աստուծոյ Գիրքը: Եւ Տէրը կը վաւերացնէր իր խօսքը, իր Հոգիին զօրութիւնով: Այսպէս սիրելի Փրկիչս գործածեց իր տկար ծառան Հաճընի մէջ, թէ եկեղեցիին և թէ եղբայրութեան մէջ մինչև 1913 Յունիս 20 ին, վկայ մը ընելով իր փրկարար արեան և ձրի շնորհքին: Հաճընի մէջ վայելած ուրիշ մէկ շնորհքս, Տէրոջը ինծի պարգևած կենաց ընկերն էր, որ ապագայ կեանքիս մէջ ինծի մեծ նեցուկ մը և իրական ընկեր մը եղաւ Տէրոջը գործին մէջ: 1913 ին կեսարիայէն առած հրաւերս Տէրոջը կամքը ճանչնալով ընդունեցի, և

հոն փոխադրուեցայ ընտանեօք: Թէպէտ դաշտը շատ փրշոտ և խնդրները կնճռոտ էին, նորէն ալ կը հաւատայի որ ամէն բանի կարող է Ան, որ զիս կանչեց, և հոգերս Անոր վրայ ձգած էի: Թէպէտ երբեմն բաժանումներ և հակառակութիւններ կային, բայց կը հաւատայի որ Տէրը, և ոչ թէ ես, պիտի գործէ և գործածէ, եթէ անձնուրաց և զոհող զաւակներ ունենայ: Միակ վստահութիւնս Տէրն էր: Առանց վախճալու և ամչնալու կը վկայէի, ինչ որ Տէրը ինծի կուտար իբր պատգամ: Բացարձակ կը քարոզէի ճշմարիտ աւետարանը առանց հաշիւ ընելու թէ, արդեօք մարդոց կամքին կամ փափաքին կը յարմարի՞, թէ ոչ: Ինչու որ նպատակս մարդիկ հաճեցնել էր, հապա Տէրը հաճեցնել: Կը հաւատայի որ Տէրոջը զօրութիւնը մեծ է: Գիտէի որ եթէ Անիկա հաճի ամէն բան կրնայ փոխել: Եթէ մէկ անգամ ըսէ, «Լուէ՛» ամէն բան իր կամքին կը հպատակեցնէ: Միայն կը խնդրէի որ Տէրը հաւատքս աւելցնէ, և զիս լեցնէ խոնարհութեան և սիրոյ հոգիով: Եւ ահա, Տէրը սկսաւ գործել: Տակաւ առ տակաւ բոլոր բաժանումը, պաղութիւնը և խոչնդոտները սկսան վերնալ, և ոչ ոք միութիւնը և խաղաղութիւնը սկսաւ թափառել: Ամէն ոք Տէրը կը փառաւորէր իր անհուն զօրութեանը համար: Այլ, և մեծութեան փափաքները մէկգլի ընելով և Քրիստոսի խաչին առջևը խոնարհելով:

ՀՈԳԵԻՈՐ ԱՐԹՆՈՒԹԻՒՆԸ ԿԵՍԱՐԻՈՅ ՄԷՋ

Մինչ եկեղեցին սկսած էր վայելել իր խաղաղութիւնը, յանկարծ պայթեցաւ համեմատական պատերազմը: 1914 Օգոստ 2 ին պատերազմին կայծերը մինչև Կեսարիա հասած էին: Բոլոր քաղաքը ահուսարսափի մէջ էր: Թրք. կառավարութիւնը սկսած էր Հայութեան բոլոր կարիքը, նամանաւանդ փոխադրութեան միջոցները ձեռքաւարել և իւրացնել: Ժողովուրդը տակաւ առ տակաւ, կ'զգար թէ, իր ունեցածը իրը չէ: Բայց չէր կրնար երեւակայել թէ, ապագան ատկից աւելի վատթար իրականութիւններով ծածկուած էր: Հակառակ քաղաքականութեան և արտաքին հարստահարութեան, թշուառութեան և սարսափի ու տագնապի, եկեղեցւոյ մէջ, և բոլոր Հայութեան մէջ հոգեւոր արթնութեան նշոյլներ կ'երեւային: Որ ըստ օրէ ժողովուրդը կը խոնարհէր եկեղեցի: Փորձութիւնները, չքաւորութիւնը, և կառավարութեան հարստահարութիւնը աւելի կը մօտեցնէր շնորհաց աթոռին, Հօր Աստուծոյ, շնորհք և ողորմութիւն հայցելու և փառաւորելու իւր Սուրբ անունը: 1915, Մայիս 1 էն սկսեալ ամէն օր քարոզաժողովներ, ապա խարութեան ժողովներ կ'ունենայինք: Երկու հազարէն աւելի բազմութիւն կը խըռըւէր մեր եկեղեցին, և մինչև դռները կը լեցուէին: Պատուհաններէն և դրսի բակէն նայողներուն և լսողներուն թիւը հազարի կը մօտենար: Այս արթնութեան ժողովները շարունակեց կատարեալ չորս ամիս, մինչև 1915 Սեպ. 1: Ամէն օր առանց բացառութեան եկեղեցին կը լեցուէր և կը պարպուէր Տէրոջ փրկարար պատգամը լսողներու բազմութիւնով: Ապա խարողներուն թիւը օր ըստ օրէ կ'աւելնար, և Տէրոջ անունը կը փառաւորուէր առանց յարանուանական խտրութեան: Քրիստոս կը քարոզուէր և Խաչեալը՝ ամէնը իրեն կը քաշէր, լուալով և մաքրելով կոշէն հոսած արիւնովը:

Օր մը երբոր քարոզը լմնացի, Թագուհեցա հանրմը, Վեր. Ք. Եագուպեանի Տիկինը, կանչեց զիս ըսելով, «Պատուելին քեզ կ'ուզէ»: Վեր ելայ: Ծերունագարդ Պատուելին պառկած էր: Սիրոյ ժպիտով մը զիս քովը կանչեց, ձեռքս թոթվեց, և ըսաւ, «Զաւակս, Տէրը քեզ օրհնէ: Ես պառկած տեղէս սենեակիս պատուհանը կը բանամ, և ամէն օր Տէրոջ պատգամը կը լսեմ: Քաջ եղիր, մի՛ վախնար, և խօսէ, ինչու որ Տէրը քու հետդ է, և քեզ պիտի զօրացնէ, և ալ աւելի օրհնութիւն պիտի ընէ: Քեզ համար, և Տէրոջ գործին համար կ'աղօթեմ: 50 տարի կ'ըլլայ, և այս եկեղեցին շէնքը և երեցատունը կառուցած եմ: Մինչև հիմա գրէթէ այսպէս իրական կերպով իր նպատակին չէ ծառայած: Երբէք այսչափ բազմութիւն, այսչափ երկար, շարունակ կերպով, ամէն օր, եկած չէ: Տէրը իր օրհնութիւնները կը թափէ և սիրտը կը հրճուի ուրախութիւնով: Փա՛ռք Անոր անուն»:

Յիրաւի գարմանալի է Տէրոջ գործելակերպը: Երբոր մարդկային ուժը կը դադարի գործելէ, Տէրը կ'սկսի գործել: Ո՛հ երանի թէ այս ճշմարտութիւնը լաւ հասկնայինք: Ո՛հ երանի թէ մենք ալ ըսէինք Պետրոսի պէս «Վարդապետ, բոլոր գիշեր աշխատեցանք ու բան մը չը կրցանք բռնել»: Դուկ. 5, 5: Երանի՛ թէ գիտնայինք որ մենք բան մըն ալ չենք կրնար ընել: Հոգեւոր գործը Տէրոջն է: Երանի՛ թէ, մենք գործիչներս, ետ քաշուէինք, Տէրոջ պատեհութիւն տայինք, և Ան գործէր: Եւ ան ժամանակ հագինք զիրենք պիտի փրկուէին:

ԱՆԽՈՒՍԱՓԵԼԻ ՓՈԹՈՐԻԿԸ

Աւա՛ղ, որ այս պայծառ և փայլուն արեգակը շատ կարճ տեւեց: Սեւ ամպեր պատեցին հորիզոնը: Սկսաւ սրտերն ալ մթագնիլ: Մարդիկ հանգիստ չունէին, ոչ իրենց տուներուն մէջ, ոչ ալ խանութներուն մէջ: Տէրօջը փրկարար պատգամով միայն կը մխիթարուէին: Խմբովին տեղահանութիւնը սկսած էր: Մօտակայ զիւղերը, բոլոր ընտանիքներով տեղահան կ'ըլլային: Արդէն աղքատ դասակարգին էրիկ մարդիկը 18 էն մինչև 50 տարեկանը զինուոր եղած և իբր աշխատաւորներու խմբակ «Ամէլե քապուր», իրենց ընտանիքներէն հեռացուցած էին: Փրկագին— «Պէսէլի 'աւֆէրի», տուողներն ալ ինչ ինչ պատճառներով բանտարկած կամ կախաղան բարձրացուցած կամ աքսորած էին: Անանկ որ թուով քիչ էրիկ մարդիկ կային քաղաքին մէջ: Միայն 18 էն վար տղաքներ, 50 էն վեր ծերեր, կիներ և մանուկներ կային: Թէպէտ ժողովուրդին մէջ սա գաղափարը հաստատուած էր թէ, կեսարիոյ Հայութիւնը տեղահան պիտի չըլլայ, բայց ասիկայ սոսկ երազ մըն էր:

1915, Օգոստոսի երկրորդ կիրակին էր: Քարոզի ատեն էր: Յանկարծ երկու Փոլիս մտաւ եկեղեցւոյ զունէն ներս: Այլալեցայ ամպիոնին վրայ: Բայց նորէն ալ, շարունակեցի քարոզս: Քարոզը Թրքերէն լեզուով էր: Արդէն միշտ, թէ քարոզը և թէ բոլոր հոգեւոր պաշտամունքները Թրքերէն լեզուով կ'ըլլային, ինչու որ բոլոր տեղացի Հայութիւնը Տաճկախօս էր: Փոլիսները կը հասկնային քարոզը: Թէպէտ վախ մը չունէի, ինչու որ Խաչեալ Յիսուսը կը քարոզէի: Բայց նորէն ալ կը քաջուէի, ինչու որ, զիտէի որ եթէ անոնք ուզեն չարութիւն մը ընել, կ'ընեն ոչինչ պատրուակներ բերելով: Քաղաքականութեան այդ փափուկ ատենը դժուար բան մը չէր ուէ պատճառով կամ առանց պատճառի ձերբակալել, բանտարկել և կախաղան հանել: Փոլիսները առանց բան մը ըսելու մեկ-

նեցան: Ես ալ շուտ մը ժողովը փակեցի: Եւրօր դուրս ելանք, տեսանք որ ամէն անկիւն զուլս, մեր եկեղեցի-ին դուռն ալ, խոշոր գիրերով թռ-ղթեր փակցուած էին, որ սապէս կը կարդացուէր: «Սեպտ. 1 էն սկսեալ բոլոր Հայութիւնը, առանց բացառութեան Հալէպ և շրջակաները տեղահան պիտի ըլլան»: Հրամանը վերջնական էր, և ազդու: Ամէն մարդ պատրաստութիւն կը տեսնէր: Ալ համոզուած էինք որ մեր վերջին օրերն էին: Վերջին կիրակին հասած էր: Ժողովուրդը սովորականէն աւելի խոնուած էր եկեղեցին: Վերջին անգամ հաղորդութեան սեղանին պիտի մօտենայինք: Ուզեցինք որ ծերունի Պատուելին, մեզի հետ մասնակցի: Երբ բոլոր ժողովուրդը ոտքի վրայ պատրաստ էր մօտենալու Տէրօջը սեղանին, նախ վեր. Բ. Եագուպեանին տարի հացը և զինին: Յետոյ մենք մօտեցանք արցունքով մեր Տէրօջը մեզի համար թափած արեան, և մեր մեղքերուն համար պատարագուած մարմինն հաղորդ ըլլալ: Արցունքով և լալով բաժնուեցանք: Ատիկա եղաւ մեր վերջին ժողովը և հաղորդութեան սեղանը:

Շաբաթ մը վերջ կառավարութիւնը ուրիշ հրովարտակ մը հանեց. — «Բոլոր քանանները, և պապականները բացառութիւն պիտի սեպուին տեղահանութեան շարժումէն»: Վաղանցիկ ուրախութիւն մը համակած էր այդ յարանուանութեան պատկանողները: Շատերը կը փափաքէին իրենց անունները այդ յարանուանութեանց ուէ մէկուն ցանկին աւելցնել: Բայց անկարելի էր: Չէինք հասկցած թէ, ի՞նչ շարժառիթով կ'ընէին այս բանը: Ումանք կը կարծէին թէ, պատճառը՝ բողոքականներուն և պապականներուն աւելի կրօնամոլ ըլլալն է, կամ նուազ ձեռնամուխ՝ կուսակցական և հակակառավարական հոսանքին: Ուրիշներ տարբեր գաղափարներ կը յայտնէին: Բայց ամէնն ալ կարծիք էր: Վերջը հասկցուեցաւ որ, ատիկա դիւրութիւն մըն էր կառավարութեան պաշտօնեաներուն գործելակերպին: 15 օրուան մէջ կատարուեցաւ տեղահանութեան հրամանը: Թշուառ, անօթի, մերկ աղջիկներ, տղաքներ, ծերեր, կաթնառ մայրեր, յղի

կիններ քշուեցան տունէն, տեղէն, հանգչատէն, պարէնէն, ազգականներէն, բարեկամներէն, ծնողքէն, էրիկէն և ամէն բանէն զրկուելով: Ուր կ'երթային, իրենք ալ չէին գիտեր: Ժանտարմաները կը խաբէին ըսելով — «15—20 օրէն պիտի վերադառնաք»: Այս թշուառ կառավաններուն սրտաճմլիկ վիճակը նկարագրել զըչի կարողութենէն վեր է: Հիմա բոլոր Հայութիւնը հեռացած էր Կոստանիայէն: Պարպուած տուները թուրքերը կը մանէին, կ'աւերէին, կը քակէին, կը փլցնէին, և աւարը տուներնին կը փոխադրէին: Արդէն «Էմվալը միքրուֆե» անուն ընկերութիւնը ամէն բանի ձեռք դարկած և Հայութեան բոլոր գոյքերը առած էր: Երանի՜ թէ, Բողոքական և Պապականներն ալ տեղահան ըլլային: Հազար անգամ կրկնեցինք: Բայց ի՞նչ օգուտ: Ինչ վերջ ուրիշ հրաման մը ելաւ: Կոստանիոյ մէջ Հայ անուշով ունէ ընտանիք մը կամ անհատ մը մնալու չէ: Բոլոր Պապական և Բողոքականները մերձակայ թուրք գիւղերը հաստատուելու են, մէն մի գիւղ երկու երեք ընտանիքէ աւելի չըլլալու պայմանաւ: Նպատակը բացորոշ էր: Կ'ուզէին բոլոր Հայոց ստացուածքին տիրանալ, և այս կերպով Հայութիւնը ցուրտ թրքաց մէջ ցրուելով: Շատեր, շատ զրամներ կ'երցուցին, որ գոնէ Կոստանիայէն միայն 2—3 ժամ հեռաւորութիւն ունեցող գիւղերու մէջ հաստատուին:

Տակաւ առ տակաւ աւելի չարագոյժ լուրեր կը լըսուէին: Երբեմն տեղեր կը թրքացնէին Հայութիւնը, ուրիշ տեղեր կը բանտարկէին Հայ աղջիկները որ, թուրքերու հետ ամուսնանան: Կը լսէինք որ երբեմն տեղեր էրիկ մարդիկը դատած, և քիչ մը անդին տանելով միացուցած էին: Եւ կ'ինքն ու զաւակներն ալ թրքացուցած, և յետոյ իրենց տուներուն մէջ իրր ծառայ կամ կ'ին տուած ըլլալով կը գործածէին: Չէինք ուզեր հաւատալ, բայց իրականութիւն էր: Կոստանիոյ մէջ ալ մեծ շարժում մը սկսած էր կրօնափոխութեան: Մարդիկ միայն այդ կերպը դատած էին փրկութեան: Կառավարութիւնը թափ կուտար այս շարժման, թրքացուները ողջ թողելով, և չը թքացուները սուրէ անցնելով: Ժողովուրդը զրէթէ տուանց

բացառութեամբ համոզուած էր կրօնափոխ ըլլալու, սա երեք տեսակետով: (1) Համոզուելով թէ, ասիկա կրօնական յարձակում մը ըլլալէ աւելի ազգային խնդիր մ'է, անանկ որ մենք Քրիստոնեայ ըլլալնու համար չէ որ կը մեռցունք, հապա՜ Հայ ըլլալնու համար է: Ինչո՞ւ օտարահպատակ Հայերը չեն մեռցուիր, կամ Յոյները, որ անոնք ալ Քրիստոնեայ ազգ մը կը սեպուին, ինչո՞ւ բնաջինջ չեն ըլլար: Կամ եթէ կառավարութեան նպատակը Քրիստոնէութիւնը բնաջինջ ընել է, ի՞նչ պէտք Գերմանիոյ հետ կրնայ համակարծիք ըլլալ, չէ՞ որ Գերմանիա ալ Քրիստոնեայ ազգ մ'է: Թուրքին նպատակը Հայը բնաջինջ ընել է, ոչ թէ Քրիստոնեան: Բացայայտ է որ եթէ Հայութիւնը ուրանանք, և թուրք ենք ըսենք, ողջ պիտի մնանք: (2) Ուրիշներ կ'ըսէին, «եթէ մենք յամառինք և չը թրքանանք մեզ պիտի մեռցնեն, և մեր ընտանիքները և զաւակները դարձեալ պիտի թրքացնեն, և խայտառակեն, և մեր ապագայ յոյսերը պիտի ցամքեցնեն: Ուստի եթէ մենք թուրք ենք ըսենք, գոնէ մեր ընտանիքները թուրքերուն դուռը չի մնար: Այս կերպով թուրքերը խաբելով թէ մենք ողջ կը մնանք, և թէ ընտանիքնիս Հայ կը մնան»: (3) Ուրիշներ ալ կ'ըսէին, արդէն այս շարժում մը հանուր Հայութեան է. այլ ևս պախարակող ալ պիտի մը հանուր Հայութեան: Կառավարութեան համար: Կառավարութեան ալ գիտէ որ մենք իրական չենք թրքանար: Ասիկայ խաղ մըն է, ողջ մնալու համար: Տէրը թող ներէ մեզի: Բայց, ո՛հ, ի՞նչ պէտք Տէրը կրնայ ներել գիտակցաբար գործուած մեղքը: Միթէ կեանքի վերապրումը միայն սուտով ըլլալու է: Եւ թէ, Տէրը ճշմարիտը խօսելով և խօսեցնելով, ապրեցնելու կարող չէ՞: Այս հարցումներն էր որ զիս անհանգիստ կ'ընէին և կը խղճահարէին:

1915 Հոկ. 25 ին, կէս օրէն երկու ժամ վերջ, Կեսա-
րիայէն հրաման եկաւ որ բոլոր բանտարկեալները ճամ-
բայ ելլեն մէկ երկու ժամ վերջ: Կ'ուզէինք հասկնալ,
ու՞ր պիտի երթանք: Դրամ, հագուստ կամ ուտելիք առ-
նել հարկ է: Պատասխանը ժխտական էր: Մահուան սար-
սափով սրտերնիս կը տրոփէր: Սրեւ մարը մտած ատե-
նը 34 կապուած բանտարկեալներ, առանց ուտելիքի, ա-
ռանց վերարկուի, առանց դրամի հետիոտն ճամբայ ել-
լելու ճակատագրուած էինք: Կնոջս լուր ըրի որ զայ,

Գլուզին միտիւիլը չափազանց խղճահարկութեամբ վար-
ժացած էր կնկանս խօսքերուն թէ, անէծք մըն ալ չէր
կարգար իրենց գլխուն: Մտադրած էր իր լաւագոյնը ը-
նել զիս ուղջ թողելու համար: Ի՞նչ մեկնեկէն վերջ, երբեմն

Թեև ազրույթ իւնները... էր կնոջն Բաբունին, որ կենա-
լիս երթայ, և առ կերպով աշխատի։ Արեւ մարը մըտ-
նելու վրայ էր։ Մենք բանտարկեալներս չորս ձիաւոր
ժանտարմաներով գիւղէն դուրս ելած էինք։ Ժամի մը
չափ քալելէ վերջ, ալ մութը կ'սկսուէր վրայ էր։ Փողի
մը մէջ իջնցուցած էին մեզ։ Ոչ գիւղը, ոչ ալ սարիչ տեղ
մը կ'երևար։ Միայն վերը երկինքը ափ մը տեղ բաց էր։
Փառք որ, մարդիկ երբէք երկինքը չեն կրնար գոցել։
Այլ չէինք քալէր։ Ժանտարմաները զէնքը ձեռքերնին առ-
նելով մէջը կապար քնցին։ Եւ մէյ մըն ալ ամէն կող-
մանէ գիւղացի վայրագ Թուրքերը բիրերով, կացիններով,
դանակներով և զէնքերով վրանիս խուժեցին։ Ընկերնե-
րէս մէկը, Բազըճեան Սրմենակ, ըսաւ. «Աղօթք ըրէ՛,
Պատուելի, կը մեռնինք ալ, մեղաւոր ենք»։ Հազիւ թէ
կրցայ սապէս աղօթել ձեռքերս վեր բռնած— «Ո՛վ Տէր,
անիրաւ տեղը, և անպարտ կը մեռցունինք, մեր մեղքե-
րը ներէ, և Դուռն ընդունէ մեզ»։ Կարծես թշնամիին
ձեռքերը թուլցած էր։ Արգէն սրտի հիւանդութիւն ունե-
ցողներ գետինը փրուած էին։ Այս խաւար ամպերուն
մէջ, յանկարծ, լոյս մը փայլեցաւ։ Զիաւոր մը կը փու-
թար դէպի մեզ քառասմբակ։ Զին կը քէշը և կը պողար.
«Կեցէ՛ք, կեցէ՛ք։ Միւսխիին հրամանը սոս է, մի՛ մեր-
ցնէք, երկրորդ հրամանիս սպասեցէք»։

Հիմակու հիմա ազատած էինք։ Բայց արդե՞ք երկ-
րորդ հրամանը ի՞նչ պիտի ըլլար։ Անկից քալեցինք Ալա կեօզ
անուն գիւղ մը հասանք։ Քարաշէն տան մը մէջ։ Վերնա-
յարկը բանտարկուած էինք։ Պզտիկ լոյս մը կար։ Սալա-
հատակը քար էր, փրօց չկար։ Չորս հինգ պատուան ու-
նէր, երկաթեայ ձողերով մամուրցուած։ Բայց ապակի կամ
կափարիչ չունէր։ Կրակ չկար։ Հովը սուր կը փչէր։ Հոկ-
26 ն էր։ Ժամերը շատ դանդաղ կը գործէին։ Սրգէն քուն
չունէինք։ Աղօթել կ'ուզէինք չէինք կրնար։ Սրգե՞ժ երկ-
րորդ հրամանը ի՞նչ պիտի ըլլար։ Դուրսը՝ Թուրք զիւ-
ղացիներ կ'ուրախանային, և չէին քնանար։ Կ'ուզէին կո-
ղովուտին մասնակցիլ։ Կէս դիշերը անցած էր։ Վերջին
հրամանն ալ եկած էր։ Ժանտարմաներէն մէկը եկաւ և

[illegible]

նելու պատրաստ չեմ՝ զգար, միևս կողմանէ խղճահարու-
թիւնն ալ ունիմ։ Չեմ գիտեր։ Ինծի համար աղօթէ»։
Թուղթը տուի ժանտարմային, որ կնոջս տանի։ Ժան-
տարման կատարեալ հաւատարմութեամբ նոյն գիշերը
կ'երթայ, մեր տունը կը գտնէ, և թուղթը կնոջս կը յանձ-
նէ։ Երբոր կինս աս երկտողը կ'առնէ, կ'աղօթէ, և ինք-
նիրեն կ'ըսէ, «Երթամ աշխատիմ կարելի է կրնամ ապրեց-
նել»։ Գիշերուան նոյն պահուն, մեր ժողովուրդէն չափա-
հաս տիկնոջ մը, Սրբուհի հանըմ Բէշլիշեանին հետ ճամ-
բայ կ'ելլեն դէպի Կեսարիա։ Մինչև առտու կը ճամբոր-
դեն։ Կառավարութեան պալատը կ'երթան, բայց ասեղ
նետելու տեղ չկայ։ Ժողովուրդը խռնուած էր։ Մինչև կէս
օր կ'աշխատին, կարգ կ'սպասեն։ Բայց անկարելի կ'ըլլայ
մօտենալ պաշտօնեաներուն։ Պատահմամբ Մալխասեան
Համբարձու՝ աղան, Կեսարիոյ Հայութեան մեծ իշխան-
ներէն մէկը, ատկից կ'անցնի և կինս ճանչնալով, պարու-
գաները կը հասկնայ, ճարահատ ըլլալը կը տեսնէ, կը խըղ-
ճայ։ «Քեզի համար պիտի աշխատիմ, և ձեռքէս եկածը
պիտի ընեմ», ըսելով ամբոխին մէջէն կ'անցնի, կ'երթայ
ճարմը գտնելու։ Կես ժամ վերջը Համբարձու՝ աղան
ձեռքը թուղթ մը կուգայ։ «Սհա թուղթը հանել տուի։
Եթէ ատենին ամուսինիդ ձեռքը անցնի, կրնայ վերա-
դառնալ»։ Կինս կ'ըսէ. «Ես չեմ գիտեր որ ու հետ
ղրկելու եմ, քանի որ մէկը չունիմ»։

Թը ըերած եմ, զերադառնալու է»։ Սիրտս մեռնելու առ-
տիճան սաստիկ կը տրոփէր։ Ուրախանալու տեղ գոհնա-
տած է ուժաթափ եղած էի։ Այս թուղթը առնելու⁹ էի,
թէ մերժելու էի։ Ո՛հ կը դողալի, և կը կարծէի որ հիմա
պիտի մեռնիմ։ Զէի ուզեր առնել։ Բայց չէի ուզեր մեռ-
նիլ այլ։ Ո՛հ, անթճեալ ժամ...։

ԱՊԱՇԽԱՐՈՒԹԻՒՆՍ

Արդէն համոզուած էի որ սխալ ըրած էի: Գիտէի որ կարճ ճամբան, ետ դառնալ է, և մեռնիլ Քրիստոսի համար: Բայց «հոգին յօժար մարմինը տկար» էր: Մտքով գայթակղած էի, Միսիրոնարներու հակա—Քրիստոնէական կեանքէն: Երբէք չէի ուզեր անոնց հետ խօսակցիլ: Չանոնք դաւաճան կը ճանչնայի: Եւ կ'ըսէի «ինչո՞ւ Պատ. Միպար Մնչերեանը չը պահեցին, և խեղճը Թրքանալու ստիպուեցաւ: Դարձեալ, ինչո՞ւ երբոր ես զիմում ըրի որ, իմ անուէնս իրենց գործաւորներուն ցանկին մէջ դնեն, և չը դրին: Չէ՞ որ ես ալ իրենց գործաւորը կը սեպուէի: Չէ՞ որ եկեղեցին առաջին անգամ իրենք հաստատած էին: Իմ եկեղեցիս ինքնակառավար ըլլալուն համար մե՞ղք գործեց: Եւ ես ինքնակառավար եկեղեցւոյ մը հովիւ ըլլալովս իրենց չեմ պատկանիր: Այս հոգին չէի հասկնար: Կը բողոքէի, և յանցաւոր կը գտնէի զիրենք: Եթէ զիս ալ իրենց գործաւորներուն ցանկին մէջ դրած ըլլային, հիմա ես ալ Հալէպ աքսորուած պիտի ըլլայի և այս փորձանքը զլսուս պիտի չգար: Ինծի միսիրոնարները թող չը խօսին, ով կ'ուզէ թող խօսի»:

Կրնամ ըսել թէ երեք զիպուածներ առաջնորդեցին զիս իրական և կատարեալ ապաշխարութեան: Օրէ օր խղճահարութիւնս կ'աւելնար, և կը բիւրապատկուէր, և տակաւ առ տակաւ զիս յետագայ երկու որոշման կը բերէր: (ա) Ինքնապանութիւն, կամ (բ) Երբայ, կուսակալիս առջեւ խոսովանիլ, թէ՛ ես Իսլամութիւնը չեմ քնդունած. ես Քրիստոնեայ եմ: Բայց ասոր հետեանքն ալ նոյնը պիտի ըլլար. — կախաղան: Նորէն ալ ձայն մը ներսէս ինծի կ'ըսէր. «Եթէ ինքնասպան ըլլաս», խղճահարութենէդ պիտի չազատիս: Միայն կեանքդ պի վերջացնես այս աշխարհի մէջ: Բայց խոտովանիս և մեռնիս, յաւիտեան պիտի աշատիս խղճահարութենէդ, և Տէրը պիտի ընդունի քեզ»:

Ամիսները շուքի պէս կ'անցնէին: Օր մըն ալ լսեցինք որ վեր. Մ. Մնչերեանը հրատագնապի հիւանդութեան բռնուած է, և լեզուն առնուած է, անանկ որ ալ չը կրնար խօսիլ: Երեք օր վերջը լսեցինք որ առանց կարենալ բան մը ըսելու մեռած է: Ո՛հ, կարելի է կ'ուզէր բաներ մը ըսել: Կ'ուզէր խոստովանիլ, կ'ուզէր խրատել, կ'ուզէր կոակել, կ'ուզէր ապաշխարել, բայց չը կրցաւ: Պատեհութիւնը յաւիտեանս թաւա գնաց անկէ: Ալ անհնար է տարբեր ուղղութիւն մը առնել անոր համար: Ալ ինչ որ է, ան պիտի ըլլայ յաւիտեանս: Սիրելի հովիւն այդ կերպով մահը, և այդ անուան տակ, ինծի մեծ սարսափ ազդեց: Միշտ ես ինծի կ'ըսէի, եթէ նոյնը ինծի վիճակի, ո՛հ ի՞նչ պիտի ընեմ: Չեմ ուզէր անապաշխար մեռնիլ: Երկրորդ զիպուած մը, սիրելի Փլօրայիս, սրտահատորիկիս մահն էր: Այս պահուս նորածին աղջիկս մեծցած էր, ութը ամսուան եղած էր: Թոմպուլիկ և աղուորիկ էր. նաև շատ սիրուն և հրապուրիչ էր, նոյն իսկ այդ հասակին մէջ: Երբիկէթէն Կեսարիա փոխադրուած պահուն, գազանաբարոյ ժանտարմային մեզի տուած նեղութիւնները, Բարուհիին, պզտիկը գերկը, զիշերուան պահուն սարսափով վեռագարձը և փախուստը, Փլօրան սաստիկ հիւանդացուցած էր: Երբոր Կեսարիա Թլօրան հանգչեցաւ «Փրկչիս բազուկներուն մէջ»: Եկանք, Փլօրան հոգին Յիսուսին քով: Այս անուշիկ աղջիկն ալ լսուշիկ հոգին: Յիսուսին տանջեց, և կարծես աւելի բաւանս մահը զիս աւելի տանջեց, և կարծես աւելի բացորոշ կերպով, Տէրը այս երկու մահով ինծի ըսել կ'ուզէր: «Սանատոր՝ կ, դեռ պիտի չապաշխարե՞ս»:

Գիտէ՛ք եղած ատենս «Քօ Վատիս» անուանով Անգղիկէն գիրք մը կարդացած էի, Պետրոս Առաքեալին կեանքին վերջին պատմութիւնները: Վերջը անկէ մաս մը թարգմանելով Թրքերէն լեզուի, գոց ըրած էի, արտասանելու համար ամալներջի հանդէսին առթիւ: Այդ պատմութեան մէջ Քրիստոսի Պետրոսին ուղղած հարցումը իմ ապաշխարութեանս երրորդ, և ամենամեծ ազդամը իմ ապաշխարութեանս, որ տարիներ առաջ գոց ըրած կը եղաւ: Պատմութիւնը, որ տարիներ առաջ գոց ըրած էի մէկիկ մէկիկ աչքիս առջեւն կ'անցնէր, և կարծես

Քրիստոս ճամբորդի մը ձեւով իմ դէմս ալ ելած և ինծի ալ կ'ըսէր. «Ու՛ր կ'երթաս, Բօվատիս», Պետրոս՝ կ'ըսէ. «Ներոն թագաւորը բոլոր Քրիստոնեաները սուրէ կ'անցնէ, զիս ալ կը փնտռէ որ մեռցնէ, անոր երեսնէ կը փախչիմ»:

Պետրոս ճամբորդին առանց ով ըլլալը ճանչնալու կը հարցնէ. «Տէր իմ, զուք ո՞վ էք, ինչո՞ւ այդչափ տրտում կ'երեւաք, և ու՛ր կ'երթաք»:

«Ես Յիսուսն եմ: Հռովմ կ'երթամ այս անգամ, քու տեղդ խաչուելու»:

Այս խօսքերը ինչպ'ս որ Պետրոսին սրտին ազդեցին, իրականութեան մէջ այնչափ, և ալ աւելի ինծի կը խօսէին, սիրտս կ'այրէին: Եւ ո՛հ արտասուածք որ կը հառաչէի:

Երբոր Պետրոս այս խօսքերը կը լսէ, Յիսուսի ոտքերուն կ'իյնայ և կ'ըսէ, «Ո՛հ Սիրելի Փրկիչս, քու սէրդ զիս կը հալեցնէ: Դուն Հռովմ պիտի չերթաս: Ես կ'երթամ և կը յանձնուիմ»:

Այս տեսիլքէն վերջ Պետրոս կը վերադառնայ Հռովմ: Ներոն թագաւորին կը ներկայանայ, և կ'ըսէ. «Ես եմ Պետրոսը, որ կը փնտռէիր: Հիմա Քրիստոսիս համար մեռնելու պատրաստ եմ»:

Ներոն կը հրամայէ որ խաչը հանեն: Անփիջապէս հըրամանը կը կատարուի, և երբոր խաչը կը հանէին զինւորներուն կ'ըսէ, «Իմ Փրկիչս այդ ձեւով խաչելին, ես Անոր պէս խաչուելու անարժան եմ: Զիս գլխովար խաչեցէք»: Եւ ահա Պետրոս, այս կերպով իր կեանքը կը վերջացնէ Քրիստոսի համար:

Ո՛հ, կարծես այս բոլոր պատմութիւնը իմ զգացումներուն թարգմանութիւնն էր: Այլ, համոզուած էի: Ապաշխարած էի արժու: Իմ Տէրս զիս ալ համոզած էր, Պետրոսին պէս, իրեն համար մեռնելու: Այլ պատրաստ էի, ես ալ, Պետրոսին պէս, կուսակալին երթալու և ըսելու, «Հիմա Քրիստոսիս համար մեռնելու պատրաստ եմ»:

Օր մը կնոջս ըսի, — «Բարուհի, Փառք Տէրոջս որ, ես ապաշխարած եմ»: Եւ իրեն պատմեցի թէ, պատրաստ էի երթալ կուսակալին առջեւ խոստովանելու: Կինս շատ ուրախացաւ: Մէկ երկու օր ետքը, վերջին հրաժեշտս տուի

կնոջս, և կտակներս ընելով մեկնեցայ դէպի Կախադան, շիտակ կուսակալին մօտը: Կինս անակնկալ քաջութեամբ մը ըսաւ, — «Գնա՛, սիրականս, և պաշտած Քրիստոսիդ համար մեռիր: Այս կերպով մեռնելովդ աւելի շատ պիտի քարոզես, քան թէ ապրելովդ: Ինծի համար հոգ մի՛ ընէր: Տէրը որբերուն և որբեւարներուն Հայրն է»: Այս վերջին բառերը արտասանած ատենը աչքերէն արցունքները ջուրի պէս կը հոսէին: Բաժնուեցայ, գացի կուսակալին: Սշխատեցայ ներս մտնել և խոստովանիլ: Բայց անկարելի եղաւ: Պահապանները ուէ մէկը ներս չէին թողուր: Վերջապէս ինծի ըսին — «Անկարելի է ներս մտնել: Եթէ ըսելիք մը ունիս, աղերսագրով կրնաս ըսել»:

Յուսախար վերադարձայ: Կինս չէր ուզեր զիս ներս ընդունիլ, խորհելով թէ, ես վախցած եմ, և կուսակալին չեմ գացած: Իրեն պարագաները պատմեցի: Եւ միւս օրը զրիչը ձեռքս առնելով, Թուրքերէն լեզուով և գրերով, սա աղերսագիրը շարադրեցի: Կ'երեւի թէ Սիրելի Փրկիչս փափաքն ան էր որ ապաշխարութիւնս գրութիւնով ըլլայ և յաւէտ պահուած մնայ: Պատճէնը սա է: —

Հուզուր Սամիի Հագրէի Միւրեսարըք Էֆրէմիչէ

Աթուֆէրու Էֆէնսիմ Հագրէրի

Պէնսիլիի հէր Գէ Գաւար պիր միւսսէքսէն պերու Իսլամիյէր իսմինի Գապուլ էրմիշ Իսէմէ, քագրիք մեհպուրըմ ֆի հագիգաքէն Գանա'աք կէքիրէրէֆ Տէյիլ, իլլա խավֆըմսան Գաւի ինքիսա էրմիշիմ: Իւպու քահրիւրաքը Էագմաղա մեհպուր էսէն սաիգա իսէ, պաւգա հիչ պիր Շէյ օլմայարագ, օ սագիգէսէն պերու Տէրունիմէ հուսուլիէգիր օլան Տէհէքիլի Գամիր իգքիրապը օլմուէ սըր: Էօյլէ պիր իգքիրապը Տէրունի ֆի պէնի սաիմա միւգքարիպ էրմէֆէ վէ Գալպիմի Գէհէննէմ աքէի իլէ ինրագ էյլիմէֆէ սիր: Պու իգքիրապը Տէրունիլի հասըլ էյլէյէն վագը'ա իսէ, Տէրունէն

վե հագիգաթեն Իսլամ օլմամբ Իֆեն, Եալան սեօլէյերեֆ վե միւրաիլիֆ Էսերեֆ Բենսիմի Իսլամ կեօսքերմեֆսեն մեյսանա կեմիօ սիր: Իմսի պու վեսիգե իլե պեյան Էքմեֆ իսթե-րիմֆի պեմսենիգ ֆիւշիւֆիւլիւմսեն պերու Խրիսթիան քա-լիմի իլե պեօլիւմիւս վե Իսա Էլ Մեսիհին մեյսանա կիթիր-սիյի բուհանի հայաքը Եաշամբըմ: Հեր նե գասար ինքիսա Էքմիօ Իսեմսե Իսլամիյեթի Եաշամայօրմ: Պիլ'աֆս սերունեն Խրիսթիան հայաքընը Եաշամագսա իմ: Իննիլի Շերիֆին քալիմաքընա կեօրե խաքայը ֆիմե գաւթը Էքմիօ Իսեֆ, ա-նա իգրար Էսերեֆ 'աֆվլըգ սիլեմեիլիյիգ: Իմսի պեմսե պու միւրաիլիֆ վե Եալան կիւնահընը քարաֆը 'ալիլերինե Էք-միօ օլսուլըմսան իգրար իլե մերհամեթի նեիլիլերինե իլ-քինա Էսերիմ...:

17, Քեանունը սանի Ագսեմնե Գայսերի Փրօքսարանը
1332 Բեիսի Բուհանիսի
Սանասրուկ Շանլեան

Թարգմանութիւնը սա է.—

Վեհափառ Տէր Կուսակալ

Թէպէտ ժամանակէ մը ի վեր Թրքութեան վերաբեր-եալ թուղթ մը ընդունած եմ, բայց ստիպեալ եմ խոստո-վանելու որ, չէ թէ իրապէս համոզուած ըլլալով, այլ վախճալ պատճառաւ կրօնափոխ եղած եմ: Այս առիթով կուգամ արտայայտել թէ, սոսկալի տագնապ մը և խղ-ճահարութիւն մը ստիպած է զիս այս աղերսագիրը գրելու: Այնպիսի տագնապ մը, որ զիս յաւէտ կ'այրէ, և սիրտս դժոխային կրակով մը կը տոչորէ: Այս խղճահարութեան բուն պատճառը՝ կեղծիքս, ու ստախօսութիւնս է, որ իրականութեան մէջ Թուրք մը չըլլալով՝ ինքզինքս կրօ-նափոխ ըլլալ կը ձեռացնեմ: Արդ՝ այս գրութիւնով կ'ու-զեմ յայտնել որ, ես պզտիկուց Քրիստոնեայ մը եղած եմ: Եւ այնպէս մեծցած եմ Յիսուսի կեանքը իմ մէջն ըլ-լալով: Թէպէտ այդ Թուրք անուշը վրաս առած եմ,

չեմ կատարէր այդ կրօնքին պահանջները: Ընդհակառա-կը կ'ապրեմ իրական Քրիստոնէական կեանքը գաղտնա-պէս: Մեր Աւետարանը մեզ կը սորվեցնէ որ, մեղքը ու-րու գէմ որ գործելու ըլլանք, պէտք է անոր երթանք և խոստովանինք և ներում խնդրենք: Ես ալ այս կեղծիքի և ստախօսութեան մեղքը քանի որ ձեռքի հանգէպ գործած եմ, կը խոստովանեմ ձեր առջև թէ սխալած եմ, և կը հայցեմ ձեր ողորմութիւնը:

Յունվար 17/30 (Նախկին) Կեսարիոյ Բողոքական
1916 Եկեղեցւոյ Հովիւը
Սանատրուկ Շանլեան

Աղերսագիրը առի շիտակ կուսակալին գացի, զըն-նապանին յանձնեցի: Դռնապանն ալ ներս տարաւ Քիչ վերջ, կուսակալը աղերսագիրը ձեռքը՝ դուրս ելաւ գու-նատած, — «Այս աղերսագիրը քուկ'դ է»:

«Այ'ո, Տէր իմ»:

«Դուն Բողոքականաց Պատուելի'ն ես»:

«Այ'ո, Տէր իմ»:

«Այս աղերսագիրը դո'ւն գրեցիր, և ստորագրութիւ-նը քուկ'դ է»:

«Այ'ո, Տէր իմ»:

Ի՞նչ է նպատակդ այս աղերսագրով, և ի՞նչ ըսել կ'ուզես»:

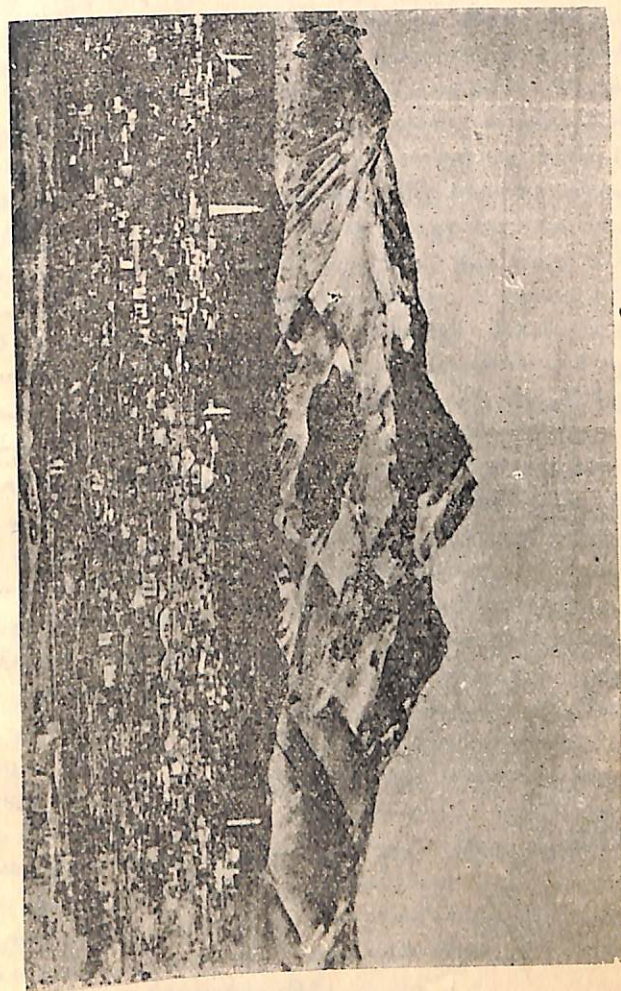
«Տէր իմ, ինչ որ գրած եմ, անկը չեշտեմ: Ըսել կ'ուզեմ որ, ես Քրիստոնեայ եմ, և ձեր կրօնքը — Իսլա-մութիւնը —, ընդունած չեմ արդէն, և կ'ուզեմ յայտնել այս իրականութիւնը: Հոգ չէ թէ հետեանքը ինչ որ ալ ըլլայ: Մահը կորոնցուցած է իր սարսափը ինձ համար: Յիսուսի համար մեռնելու պատրաստ ըլլալով եկած եմ: Սիրելի Փրկիչս չեմ կրնար ուրանալ: Կնիկա վերջին ան-գամ ձեր առջև և բոլոր ժողովուրդին առջևը դաւանե-լու և նահատակուելու համար եկած եմ: Հիմա պատ-րաստ եմ ձեր հրամանին»:

Կուսակալը այլայլած, հաստատ և լուրջ ձայնով մը ըսաւ, — «Տակաւին կեանքի մէջ ձեզի պէս քաջ, ան-

ՏԵՐՈՋԸ ԳՈՐԾԵԼԱԿԵՐՊԸ

Այս բաներէն հազիւ թէ 10 — 15 օր վերջ, իրիկուն մը, մութը կոխած էր: Դուռը զարնուեցաւ, վար իջայ, որ չորս մարդիկ դուռը կայնած են ծպտեալ: Հայ ըլլալին յայտնի էր: Կը քաշէին զիս, որ դուռս հանեն տունէն: Երբոր չկրցան— «Դուն կեալուր կ'ըլլաս հը'», ըսելով իջեցուցին գլխուս, հոտ մը, հատ մըն ալ: Պոռացի, հազիւ թէ կինս փայտ մը քաշելով վրայ հասաւ, և կրցաւ փախցնել այս սրիկաները: Վերջը հասկցանք որ նշանաւոր վասակ Միհրան Եագըճեանին մարդիկն են եղեր, ծեծել եկած են: Խեղճ արարածներ, չէին զիտեր թէ ինչ կ'ընեն: Երբոր Տէրը կը գործէ, մարդիկ ի գուր կ'աշխատին դիմադրել: Տէրը համոզած էր Սանտորուկը, այս քայլը առնելու— ապաշխարելու— համար: Ծեծը կամ նախատինքը և հալածանքը չէին կրնար ամպոտել այս փայլուն երկինքը: Ուրախութիւնս կրկնապատկուած էր: Գիտէի որ ապաշխարութեանս համար էր: Յիսուսիս համար էր: Եթէ այսչափ ըլլար, աժան ազատած պիտի ըլլայինք: Միքանի օր վերջը Վասակ Միհրանը և ուրիշներ կ'երթան զինուորական պետին, կը գանգատին թէ, «Հոս Հայ մը կայ, որ զինուորի տարիք ունի: Բողոքականաց պատուելին եմ ըսելով ազատ կը պտտի: Մինչդեռ ոչ ժողովուրդ ունի, ոչ ալ պաշտօն»: Զօրապետը կը հրամայէ որ անմիջապէս ձերբակալելով բանուորներու բանակը Գոյա Տիպի ըստած տեղը զրկեն: Վայրկենական կատարուեցաւ հրամանը: Զիս բռնեցին և զինուոր ընելով բանուորներու բանակը զրկեցին: Իսկ ընտանիքս և երկու տարեկան մանչս աքսորեցին երկրող անգամ, Համիտիյէ— Պիւնէն ըստած գիւղ մը, Թուրքերու մէջ: Երկար ժամանակ ոչ ես ընտանիքս լուր ունէի, ոչ ալ ընտանիքս ինձմէ: Կինս կը խորհէր որ, զիս մեռցուցած են, ես ալ կը խորհէի որ, կինս և զաւակս մեռցուցած են: Բայց «Ամէն բան բարիի գործակից կ'ըլլայ անոնց որ զԱստուած կը սիրեն»: Հոովմ. 8.

ՊԱՍՏԱՆ

28: Մեր ոստիկաններուն թշնամաբար ըլլած այս դաւաճանութիւնը բարձի գործակից եղաւ: Կինս Թուրքերուն մէջ ապահով մնաց, մինչեւ որ մեր ազգակիցներուն բարկութիւնը իջաւ, և ամէն բան մոռցուեցաւ: Եւ ես զինուոր մ'ըլլալով աւելի ապահով էի ամէն կողմանէ թշնամիներու արհաւիրքէ: Նախախնամական հրաշքով բանուորական բանակէն Սեփաստիա, արհեստանոց փոխադրուեցայ: Մինչ այդ խումբին մէջ եղած բոլոր Հայ զինուորները կէմէրէք ըսուած տեղը տարին և ջարդեցին: «Ո՛վ Տէր, ես անարժան էի, ինչո՞ւ ողջ մնացի»: Ես ալ չէի գիտէր: Կը տեսնէի որ ձեռք մը ինծի հովանի կ'ըլլար: Նքի Տէրը ուզէ պահել, Անիկա կրնայ: Անոր կերպերը, և զօրութիւնը հատած չէ: Արհեստանոցի մէջ, գերծակի խումբին կը պատկանէի: Բայց գերծակութիւնը լաւ չէի գիտեր, և արհեստաւոր ըսուելու արժանի չէի: Օր մը ցանկ մը շինեցին վարպետ չեղողներէ, և կ'ուզէին բանակէն վտարել, և բանուորներու բանակը ղրկել: Այս ցանկին զուխը իմ անունս գրուած էր: Այս անգամ անշուշտ փախուստ չէի կրնար տալ: Բայց Տէրով մէկ կարգադրութիւնովը, — Յոյն, տօգթօրի մը, Տօգթ. փանայօթի խնամքովը հիւանդանոց փոխադրուեցայ, և ետ մնացի աքսորողներու խումբէն: Վերջը լսեցինք որ այդ որոշուած Հայ զինուորներու ցանկը փոխանակ բանուորներու բանակը առաքելու, «Սուլէհի» ըսուած տեղը ղրկած են, և հոն սպաննած են բոլորն ալ: «Ո՛վ Տէր, քու խորհուրդներդ անքննելի և անդննելի են»: Ինչո՞ւ այդչափ անմեղ արիւններ թափուին: Ո՛հ ես չեմ գիտեր: Բայց գիտեմ որ այս անգամ ես, Նա զիս պահեց: Ինչո՞ւ պահեց, միթէ արժանիք ունէ՞ի. քաւ լիցի: Անորն է փառքը, պատիւը, յաւիտեանս յաւիտենից: Այս դէպքերու ժամանակ կինս փախուստ տալով ազատած էր, պզտիկին հետ միասին, և հաստատուած էր Կեսարիոյ մէջ:

1917 ի աշունն էր: Սեփաստիոյ գերծականոցէն 40 ի չափ զինուորներ Կեսարիոյ զինուորական բանակին արհեստանոցը ղրկեցին: Ես ալ ատոնց մէջն էի: Ուրախ էի որ, հիմա ընտանիքիս մօտը պիտի ըլլայի: Բայց այս տեղի

գործը աւելի ծանր և տաշտկալի էր: Նամանաւանդ զի-
շերները 3—4 անգամ պահակ պահել, օրական երկու ան-
գամ ոչինչ գարավանայով մը. ո՛հ, անտանելի կը թուէր:
Բայց համբերելու էի: Ամիսները տարիներ կ'ըլլային:
Ամէն բան արհաւիր մութ էր:

1918 ին ամառը սկսած էր: Կեսարիոյ արհեստանոցը
և բոլոր գինուորները էրզինկեան պիտի փոխադրուէին: Ես
պատրաստ չէի երթալու բանակին հետ միասին: Ինծի
կուգար թէ, այս ճամբորդութեան մէջ Հայ զինուորները
պիտի մեռնեն: Կ'ուզէի փախչիլ: Բայց ի՞նչպէս փախչիլ,
և ուր: Միթէ բազէի ձեռքէն ճնճուկը կրնա՞յ ազատիլ:
Կի՛նս ուրիշ Հայ ընտանիքի մը հետ Սթամբուլ անուն
գիւղ մը գացած էր օդափոխութեան, մի քանի շաբաթ-
ուան համար: Օր մը բանակէն զատուելով ես ալ հոն գա-
ցի, և չը վերադարձայ: Այլ փախստական էի: Զօրագետը
խմացած էր որ փախած եմ, և կը փնտռէին ամէն տեղ:
Խորհելով թէ ապահով չեմ Կեսարիոյ մէջ, կարգադրեցի
Գոնեա, անկից ալ Պօլիս փախչիլ: Բաւական ալ յաջողած
էի: Երբոր կառավարին հետ Պօղազ Քէօփրիւ ըստեմ տե-
ղէ մը կ'անցնէինք, Կեսարիայէն 5—6 ժամ հեռու, բըռ-
նուեցայ: Եւ կապուած կաշկանդուած, ոճրագործներու
մէջ— Գալային մէջ— աչքս բացի իբր փախստական
բանտարկեալ մը: Չեմ ուզեր նկարագրել աղտոտութիւնը,
անմաքրութիւնը, անբարոյականութիւնը որ կը տիրէր
ամբողջ բանտի խոցերուն մէջ, այլ կ'ուզեմ ըսել թէ ան-
տանելի էր, այնպիսի մթնոլորտի մը մէջ ապրիլ օր մ'իսկ:
Բայց փառք Տէրոջն որ համբերութիւն և կեանք տուաւ,
և ուզեց այս պլպլացող պատրոյգը վառել և լուսաւորել
այն խաւար անկիւնները: Նախ ինծի պատասպարան մը ե-
ղաւ այս դժոխային վայրը ողջ մնալու: Որովհետեւ մօր
բանակը և ընկերներս էրզինկեան քուած էին: Բանակին
մէջ 100 է աւելի Հայ զինուորներ կային: Ո՛հ, անոնցմէ մէ-
կը ետ չգարձաւ: Խեղճերը ճամբան ոտվամա՛հ կորնչած
էին, իսկ զիակաները ձորերը լեցուցած: Երկրորդ իբրև լոյս
գործածեց զիս, ապրեցնելով անմեղադրելի կեանք մը
բարիք ընելով ամէնուն և մխիթարելով շատերը: Անանկ

որ այժմ դժոխային վայրին մէջ «Բանտին հրեշտակը» կը
կոչէին զիս:

Փառք Տէրոջն որ սե օրերը կարճ կ'ըլլան: Երեք ա-
միս անցած էր: Աշունը եկած էր: Պատերազմը լմնացած
էր: Ես ալ բա՛նտէն ազատած էի: Օր մը Կուսակալը զիս
տեսնել ուզած էր: Գացի տարակուսանօք: Ներս մտայ
յարգանքով: Այս անգամ նոյն Կուսակալը աւելի
պատկառանքով և աւելի քաղաքավար կ'երեւար: Երբոր
զիս տեսաւ, ոտքի ելլելով ըսաւ, «Տղա՛ս, հիմա ամէն
բան լմնացած է: Աստուծոյ և թագաւորին աղօթք ըրէ՛ք:
Առաջուան պէս, գնա՛, եկեղեցիդ բա՛ց, և ամէն բան ա-
ռաջուան պէս թո՛ղ ըլլայ: Փոլիսը բանալիները պիտի
տայ: Քաջ եղի՛ր, մի՛ վախնար»:

«Շատ աղէկ, շնորհակալ եմ», ըսելով ելայ, և դացի
բանալիները առի, եկեղեցին բացի: Բայց շատ քիչ ժո-
ղովուրդ կուգար, վախնալով թէ ասիկայ պատրանք մ'է,
և կառավարութիւնը կարելի է եկեղեցի յաճախողները
պիտի բանտարկէ: Բայց պատերազմը իրականապէս լը-
մնացած էր, և կառավարութիւնը ալ զօրութիւն չէր գոր-
ծածէր վնասելու: Տակաւ առ տակաւ ժողովուրդը շատ-
ցաւ: Թէ Կիրակի օրերը և թէ շաբթու մէջ երկու օրեր
շատ բազմութիւն կուգար Տէրոջը Խօսքը լսելու: Եւ այս-
պէս Տէրոջը անունը կը փառաբանուէր: Տէրը լսած էր
աղօթքիս ձայնը: Եւ տուած էր սրտիս փափաքը: Ես ալ
կը կատարէի խոստումս, որ ըրած էի զինուորութեանս
պահուն, ըսելով թէ բոլոր կեանքս Տէրոջն պիտի նուիրեմ,
քարոզելով անոր ձգի շնորհքը, և անգին փրկութիւնը:
Կի՛նս և ես դպրոց մ'ալ բացած էինք, որ առաջին դպրոցն
էր Կեսարիոյ մէջ, պատերազմէն վերջ, և 150 ի չափ ա-
շակերտներ ունէինք: Ձրի կը քարոզէի ժողովուրդին, և
դպրոցին աշակերտներէն առած զրամով կ'ապրէինք:
Այսպէս Տէրը հրաշքներով ողջ թողուց, այս գաւակը
ձեռքը առաւ և գործածեց իր փառքին համար, մխիթա-
րելով յուսախաբ և ինկած դատակարգը, և վկայելով Կե-
նաց բանին և փրկութեան վրայով: Լաւ կը հասկնայի թէ
ինչո՞ւ ողջ մնացած եմ: Գիտէի որ միայն և մի միայն Տէ-

րոջը գործին համար, և Անոր թագաւորութեանը համար Տէրը իմ կեանքս խնայած էր: Եթէ Անոր աւետարանը չը-
քարոզեմ, և Անոր զօրութեանը չը վկայեմ, վայ է ինծի: Ա. Կորն. 9, 16: Գիտէի որ կոչուումս աս է, և Տէրոյը նպա-
տակը այս է, զիս ողջ պահելուն մէջ: Տունէ տուն կ'եր-
թայի, նամանաւանդ Միսիոնարներուն վերադառնալէն
վերջ, Միս Cla. Richmond ին հետ, Սուրբ Գիրքէն կար-
գալով և աղօթք ընելով կը մխիթարէինք, բոլոր ստաց-
ուածքը, ընտանիքը, յոյսը, և հաւատքը կորսնցնող այս
խեղճ Հայու բեկորները: Եւ Տէրը կը վաւերացնէր իր
վկայութեան խօսքը մխիթարելով շատերը, և հոգեւոր
կենաց խաղաղութեան ուրախութիւնովը տոգորելով իրեն
հաւատացողները: Փառք Անոր անուան յաւիտեանս յա-
ւիտենից:

1920, Մայիսին Ամերիկայ եկայ ընտանեօք, և Քա-
լիֆորնիա հաստատուեցայ: Աստուծոյ առաջնորդութիւնը
և կամքը որոշ էր ինծի համար: Գիտէի թէ իմ Տէրս և
Աստուծոս զիս իր փրկարար Աւետարանին վկայ մը ընելու
համար ողջ պահած էր: Հոգւոյս տենջը և կրակը չէ թէ
պաղած, այլ ալ աւելի արծարծած էր: Այնպիսի կրակ
մը, որ զիս անհանգիստ կ'ընէր, և շատ անգամ ականջիս
կը հնչէր, «Ո՛վ Եդիս, դուն հոս ի՞նչ գործ ունիս»: Գի-
տէի որ կոչուումս Աւետարանն էր: Գիտէի որ միայն աւե-
տարանչական պատգամը կրնար հազեցնել հոգիս պա-
պակը: Պատրաստ էի անսալ այդ ձայնին:

6—7 ամիսի չափ Եդեմ, Քալիֆ. ոյ Հայ երիտական
բեմէն Քրիստոսի քաւարար արիւնը, սիրոյ և փրկու-
թեան պատգամը քարոզելէն յետոյ Տէրը զիս առաջնոր-
դեց Փասատինա, Քալիֆորնիա: Ե. Ք. ընկերութեան
սրահին մէջ տարիի մը չափ Անոր կամքին համեմատ
վկայեցի Փրկչիս զօրութեան, սիրոյն, կեանքին և խո-
նարհութեան վրայով, առաջնորդելով շատերը հաւատքի,
հնազանդութեան, և նուիրագործման: Տէրը սկսած էր
գործել, և իր եկեղեցին հիմնել ալս նոր դաշտին մէջ իր
տկար զաւակին միջոցաւ: Շատեր կ'օրհնուէին: Տարի մը
վերջ երբոր ժողովուրդին մեծամասնութիւնը վախճա-
ւոր

ցաւ որ ուրիշ քարոզիչ մը չարունակէ նոյն գործը, ևս
համոզուեցայ որ լմնցած է իմ վկայութեանս շրջանը Փա-
սատինայի մէջ: Անկէ տարի մը վերջ իմ Տէրս զիս առաջ-
նորդեց ուրիշ նոր դաշտ մը, Սան Ֆրանսիսքօ, Քալիֆ:
Անոր զօրութեանը վստահելով բացի աւետարանչական
միջոց մը Սան Ֆրանսիսքօյի Ե. Ք. ընկերութեան սրահին
մէջ: Քարոզութիւնս էր, Աւետարանի հաւատք, Քրիս-
տոսի արիւնով փրկութիւն, և ապաշխարութիւն: Տէրը
չնորհք ըրաւ որ տարի մը շարունակուի այս վկայութիւ-
նը: Ամերիկեան եկեղեցիներու արդիականութեան թունա-
ւոր վարդապետութիւնը, (ինչպէս որ շատ մը եկեղեցի-
ներու մէջ մուտ գտած էր), Հայ շրջանակներու մէջ ալ
շատ մը միտքերը խանգարած ըլլալով, մարդիկ չէին ու-
զեր աւետարանին անխարդախ կաթը խմել, և անոր ող-
ջամիտ վարդապետութիւնը մտիկ ընել, այլ իրենց լսե-
լիքին եռքովը իրենց ցանկութիւններուն համեմատ վար-
դապետներ կ'որոնէին իրենց համար: Եւ ըրին ալ: Ժո-
ղովուրդին մեծամասնութիւնը զատուեցան, և կազմեցին
իրենց նոր արդիական եկեղեցի մը: Որոշ էր որ Տէրը
կ'ուզէր ուրիշ դաշտերու մէջ գործածել իր զաւակը: Եր-
կար ժամանակ աղօթելէն և սպասելէն վերջ բացորոշ կեր-
պով զգացի Տէրոյը առաջնորդութիւնը և ինքզինքս նուի-
րեցի աւետարանչական գործի, իբր կամաւոր զինուոր
մը: Դժուարութիւնները շատ էին, թէ ներքին և թէ ար-
տաքին: Բայց փառք Անոր որ ամէն արգելքները և
խոչնդոտները վերջնելով կարելի ըրաւ զրկել իր ծառան
մինչև Յիլատէլֆիա, Նիւ Եօքք, և Պասթոն, վկայելու
իր ձրի շնորհքին, քաւարական արիւնով փրկութեան, կե-
նարար յարութեան, և փառաւոր Գալստեան:

ՎԵՐՋԻՆ ԽՕՍՔ ՄԸ

Սիրելի ընթերցող, կ'ուզեմ որ պատմութիւնս չգուցած թոյլ տաս որ հոգիւս ազդող սա մի քանի ներշնչումները վկայեմ և հաղորդեմ քեզի:

(1) Եթէ մինչև այսօր, այս գրքոյկին առաջին էջերուն մէջ բացատրուած ուրախութիւնը չունիս, լաւ գիտցած ըլլաս որ, ատոր պատճառը, ո'չ Աստուած, ո'չ պարագաներդ, ո'չ կազմուածքդ կամ խառնուածքդ է: Այլ ատոր միակ պատճառը, այսինքն ուրախ չի կրնար ըլլալդ, մեղքն է, չ'ապաշխարելդ է: Յիսուս քեզ ալ կրնայ ուրախ ընել և պիտի ընէ: Եթէ միայն իրեն հաւատաս, հաւատաս թէ՛ Տէրը քեզ ալ փրկած է, քու բոլոր անցեալ մեղքերէդ, կը փրկէ հիմա՝ քու բոլոր մեղսալից կիւքերէդ և ունակութիւններէդ, և պիտի փրկէ յաւիտեանս քու անօրէնութիւններէդ: Միայն հաւատաս քե, քեզ ալ կրնայ իր Սուրբ Հոգիովը լեցնել: Եւ եթէ հնազանդիս, հիմա՝ Անոր ձայնին, այսօր դուն ալ կրնաս ուրախ ըլլալ: Եւ ինչո՞ւ չէ, քանի որ այս ցնծութիւնը, ուրախութիւնը քու բաժինդ ալ է: Աճապարէ՛, խնդրէ՛, և վայելէ՛:

(2) Հաւատա՛ թէ «Ամէն բան բարիի գործակից կ'ըլլայ անոնց որ զԱստուած կը սիրեն»: Աստուծոյ նախախնամութիւնը հասկնալ հարկ չէ: Հաւատա՛ թէ Տէրը քեզ կը սիրէ, և շատ տարբեր ձայներով կը կանչէ: Տէրը կ'ուզէ քեզ ալ աւետարանիչ մը ընել, քեզ ալ վկայ մը ընել: Հնազանդէ՛ և յանձնուէ՛: Բարձր գիտութիւն ունենալ հարկ չէ: Տէրը կ'ուզէ որ մենք մեր տեսածին և գիտցածին վկայ ըլլանք: Ա. Յովհ. 1. 1—4. Եթէ գիտենք որ Յիսուս մեր մեղքերը ներած է, եթէ գիտենք որ Անով խաղաղութիւն և կեանք ունինք, այդ կը բաւէ: Գնա՛, և բարձր ձայնով վկայէ, «Մէկ բան գիտեմ, ես կոյր եմ, և հիմա կը տեսնեմ»: Յովհ. 9. 25: Աշխարհիս պէտքը քաղովիներու չէ, վկաներու է: Աշխարհս գիտութեան և փի-

լիսփայտութեան չի կարօտիր, Սեբ կ'ուզէ: Սրբիական քարոզները հոգւոյն պապակին գոհացում չեն տար, խաչեալ Քրիստոսը պէտք է: «Երբոր ես երկրէ վեր բարձրանամ, ամէնն ալ ինծի պիտի քաշեմ»: Յովհ. 12. 32: Չե՞ս ուզեր վկայ մը ըլլալ Յիսուսին: Վկայ մը ըլլալու համար, Անոր սիրոյն, փրկութեան, քառութեան, և շնորհքին տիրացած ըլլալու ես: Դպրոցական ըլլալ հարկ չէ, ոչ ալ Աստուածաբանականի ընթացաւարտ ըլլալ պէտք է: Վրկայ ըլլալու համար միայն տեսնել, գիտնալ և Յիսուսի հետ ապրիլ պէտք է: Աղօթէ որ Տէրը քեզ ալ տայ այդ վկայութիւնը, որ դուն ալ կարենաս ուրիշին տալ:

(3) Հաւատա՛ որ Տէրը երէկ, այսօր, և յաւիտեանս նոյն Աստուածն է: Երբ. 13. 8: Անոր ձեռքը հրաշքներ գործելէն յսկնած չէ: Տէրը մեզմէ հեռացնողը մեր մեղքերն են: Եթէ մենք Տէրովը պատենութիւն տանք, Անիքերն են: Եթէ մենք Տէրովը պատենութիւնները, և անոր մէջը պատմուած հրաշքները առասպելներ չեն, այլ իրականութիւն: Եթէ այսօր Տէրը պատենութիւն գտնէ, եթէ չըկաշխարհենք զԱյն թերահաւատութիւնով, եթէ չը ծաղկենք զՍոյն, զինքը փորձելով, և եթէ ինքը վստահ ըլլայ որ միայն իր անունը պիտի փառաւորուի, Տէրը այսօր ալ պիտի ցուցնէ իր գործութիւնը, այս օրով՝ պիտի կատարէ իր հրաշքները, որովհետեւ Անիկայ նոյնն է յաւիտեան: Հրաշքի դարձ անցած չէ: Անոր ձեռքերը թուլցած չեն: Փոփոխութիւն կրողը Տէրը չէ, մենք ենք: Եթէ կատարեալ հաւատքով Անոր նուիրուինք, Տէրը պատրաստ է գործելու: «Ձեր հաւատքին պէս թո՛ղ ըլլայ ձեզի»: Մատթ. 9. 29:

(4) Տէրը գթած և բազում ողորմ է: Ու է մեղք մը չըկայ որ անհերելի ըլլայ: Եթէ իրեն կը հաւատանք և կը խոստովանինք մեղքերէն, Անիկայ կը ներէ: Ա. Յովհ. 2, 1, և 1. 9: Միայն մէկ մեղք կայ որ անհերելի է. անհաւատութիւնն է, չը հաւատալն է, չապաշխատանալ: Յիսուս՝ փրկութեան չը հաւատացող մէկունը ընէ: Որովհետեւ փրկութիւն չի կրնար չնորհել: Որովհետեւ փրկութիւն չի կրնար չնորհել: Որովհետեւ փրկութիւն չի կրնար չնորհել:

թիւնը՝ հաւատալով կ'ստանանք: Հաւատալու ենք որ փրկու-
կուած ենք, և այս կերպով Քրիստոսի փրկութիւնը ըն-
դունած կ'ըլլանք: Մէկը եթէ չը հաւատար Քրիստոսի այս
ձրի քառութեանը և շնորհքին, անկարելի է որ փրկուի:
Մէկը որ կը տեսնէ իր մեղքերը Քրիստոսի գալով, և չու-
զեր ապաշխարել, և չապաշխարեր, անկարելի է որ
փրկուի: Ահա այս է աններելի մեղքը, չը հաւատալ, չ'ա-
պաշխարել, չը հնազանդիլ: Յովհ. 3. 18, 36: Բուն մեղքը՝
Յիսուսի չը հաւատալն է: Երբ Յիսուս Աստուծոյ զօրու-
թեամբ դեւերը կը հանէր, Փարիսեցիները չը հաւատացին,
և ըսին, Բէնեդկեբուղով կը հանէ դեւերը: Եւ Յիսուս ը-
սաւ, քանի որ չէք հաւատար որ Սուրբ Հոգին իմ մէջս
կը ներգործէ, և անոր միջոցաւ կը հանեմ դեւերը, այս
ձեր չհաւատալը մեղք մըն է ձեզի: Եւ պիտի չը ներուի
ձեզի այդ մեղքը: Մատթ. 12. 32: Տէրը ներած է Դա-
ւիթին, որ խոստովանեցաւ և հաւատաց: Տէրը ներած է
Պետրոսին, որ ապաշխարեց դառն արցունքով: Տէրը նե-
րած է Սանատրուկին, որ յօժար եղաւ մեռնելու և գնաց
խոստովանեցաւ հրապարակաւ կուսակալին և ամէնուն
առջև: Տէրը ներած է, և կրնայ ներել քեզի ալ: Ո՛վ սիրե-
լի բարեկամս, ո՛վ խեղճ մեղաւոր և յուսահատած, մի-
այն հաւատա, միայն թէ խոստովանէ, միայն թէ ա-
պաշխարէ: Մեղքը՝ պղտիկ կամ մեծ, մեղք է: Ամէն մեղք
պէտք է որ խոստովանուի, և ներում խնդրուի, որ ներ-
ուի: Տէրը չը ներեց, և չը կրնար ներել Յուդային, ին-
չու որ չը հաւատաց թէ կրնայ ներել, և չ'ապաշխարեց:
Այս պատմութիւնները կ'ուզեն քեզ քաջալերել: «Հաւա-
տա՛ Տէր Յիսուս Քրիստոսի, և դուն ու քու ընտանիքդ
պիտի փրկուիս»: Մի՛ խորհիր մեղքիդ վրայ: Խորհէ՛ մի-
այն Յիսուսի մեծ ողորմութեանը, սիրոյն, շնորհքին և քա-
ռութեանը վրայ: Հաւատա՛ թէ փրկուած ես, և իրակա-
նութեան մէջ փրկուած ես: Տէրը քեզ օրհնէ և հասկնէ
այս իրականութիւնները: Ամէն:

Տերոջը ծառան

ՍԱՆԱՏՐՈՒԿ ՇԱՆԼԵԱՆ

Յիսուս կ'ըսէ,
ԵՍ ԵՄ ՃՇՄԱՐՏՈՒԹԻՒՆԸ
ՃԱՄԲԱՆ ԵՒ ԿԵԱՆՔԸ
Յովհ. 14, 6:

Վասն զի
ԱՍՏՈՒԱԾ
ԱՅՆՊԵՍ ՍԻՐԵՅ ԱՇԽԱՐՀԸ ՄԻՆՁԵՒ
ԻՐ ՄԻԱԾԻՆ ՈՐԴԻՆ ՏՈՒԱԻ
ՈՐՊԵՍՁԻ ԱՄԷՆ ՈՎ ՈՐ
ԸՆՈՐ ՀԵՒՇԵՅ
ՉԿՈՐՍՈՒԻ
ՀԱՊԱ
ՅԱԻԻՏԵՆԱԿԱՆ ԿԵԱՆՔ ՈՒՆԵՆԱՅ
Յովհ. 3, 16:

ԱՄԷՆ,
ԵԿՈՒՐ, ՏԷՐ ՅԻՍՈՒՍ
Յայտ. 22, 20:

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0754200

